

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

JUOZAS ERETAS

DVI GENERACIJOS MŪSŲ KRIKŠČIONIŠKOSIOS
KULTŪROS TARNYBOJE

Atspaudas

iš

L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų* VII t.

3-54 psl.

DR. J. ERITAS
ARCHIVAS

ROMA 1972

DVI GENERACIJOS MŪSŲ KRIKŠČIONIŠKOSIOS KULTŪROS TARNYBOJE

NUO «TĖVYNĖS SARGO» ĮSTEIGIMO (1896)
IKI «NAUJOSIOS ROMUVOS» ĮKŪRIMO (1931)

SOCIOLOGINĖ STUDIJA

PRATARTIS

Atrodo, kad jau yra atėjęs laikas apžvelgti ir, jei galima, taip pat įvertinti mūsų krikščioniškoje kultūroje išeitąjį kelią nepriklausomybės metu. Juk nereikia užmiršti, kad tautos gyvenimas nėra tik biologinis vyksmas, o pirmiausia žengimas jos dvasios užsibrėžtuju keliu. Bandysime tą kelią čia užškicuoti; o tai gal mums leis geriau suprasti dabartį ir bent iš dalies atspėti tolimesnę jos kryptį. Bet tokiam darbui reikia tinkamo atstumo nuo įvykių. Šiandieną gyvendami išėivijoje, tokį atstumą turime erdvės, iš dalies ir laiko atžvilgiu.

Nors dar trūksta smulkesnių nagrinėjimų, betgi su malonumu ėmiausi šio darbo, kadangi pats išėjau žymią dalį apžvelgiamo kelio ir asmeniškai pažinojau daugumą liečiamų asmenų. Kad nenuslyčiau perdaug į subjektyvizmą, su anketa kreipiausi į didesnių skaičių žinovų. Atsakiusiems čia nuoširdžiai dėkoju. Kadangi tema liečia eilę dar ir gyvų veikėjų, tad noriu pastebėti, kad jų veiklos čia nevertinu, o tik ją charakterizuoju.

Temai apdirbti pasirinkau sociologinį metodą; dėl to duomenis patieksiu generacijų ribose. Vadinasi, teologams bei filosofams, kurie, tur būt, pasinaudotų kitu metodu, duonos neatimsiu.

Nepriklausomybės laikais pasireiškė dar ir trečia karta; bet kadangi jos veikimas buvo pertrauktas pačiame viduryje ir paskui tęsiamas išėivijoje, verta ją vėliau aprašyti atskirai.

Galop pabrėžtina, kad autorius šią studiją telaiko bandymu, ir ją, be abejonės, atitinkamų sričių specialistai papildys savo medžiaga.

ŽODIS APIE GENERACIJAS

Galvodami apie kokią nors raidą, mes dažnai turime prieš akis upę, kuri lygiu ramumu praplaukia pro mus, kaip Nemunas pro Kauną. Šis palyginimas tačiau nėra visai tikslus, nes tokios vienodos tėkmės gamtoje nėra: ten daugybė bangų stumia vandenį pirmyn. Tad, kas nori suprasti aną sruvenimą, tas turi susekti tą bangavimą.

Panašiai yra ir istorijoje, kur sociologinės bangos, generacijos, varo viską pirmyn. Pasirodo, kad žmonės, užgimę maždaug tame pačiame laikotarpyje, pasižymi vienoda dvasia, panašiu gyvenimo stiliumi. Tas juos skatina sueiti į sąlytį ir veikti kartu, kuo formuojasi ryškūs sociologiniai vienetas.

Nuo amžių yra žinoma, kad sūnus daug kuo skiriasi nuo tėvo, kuris anam su laiku gali atrodyti visai svetimas. Tad generacija paprastai formuojasi kaip opozicija prieš senesnę kartą. Atskirais atvejais generacijų problema gali virsti generacijų kova.

Šis reiškinys yra amžinas, nes jo priežastis glūdi pačioje žmogaus prigimtyje. *Tėvai ir vaikai* — šis Turgenevo novelės pavadinimas yra tikras to fenomeno simbolis. Jis būtų galėjęs rašyti ir apysaką tema *Motinos ir dukterys*, nes generacijos kivirčiai jaudina ir šią lytį, nors ne taip smarkiai; ją daugiau kankina uošvės ir marčios santykiai. Generacijų konfliktas ir mūsų literatūroje buvo gvildinamas, ką vaizdingai paliudija Juozo Grušo (43 metų) 1944 m. sukurtoji drama *Tėvas*.

Kartos amžius nesutampa su žmogaus amžiumi, kuris dabar mūsų zonoje siekia maždaug 70 metų.

Generacijai išsiryškinti reikia apie 30 metų, nes tiek maždaug reikia laiko, kol jaunieji subręsta ir įsistiprina gyvenime. Tą jau pastebėjo egiptiečiai, tvirtindami, jog viename šimtmetyje telpančios trys kartos. Jų pėdomis sekdamas, Herodotas vienai kartai skyrė apie 35 metus.

Ir mes pastebime, kad jauniems reikia maždaug 30 metų, kol jiems pavyksta tvirtčiau atsistoti ant kojų. Tuomet jų dvasia brandi, jų profesinis pasiruošimas baigtas; beveik visi jau yra vedę ir augina vieną, kitą vaiką, kas jiems duoda naujų sparnų, kurie juos dar toliau nuneša nuo savo gimdytojų. Robespieras turėjo 30, Dantonas 31 metus, pradėdami didžiąją savo karjerą. Bismarckas į viešumą veržėsi eidamas 32 metus, o Vilhelmas II turėjo 31, kai jis atsikratė savo kanclerio.

Kartais jaunieji, dėl ypatingų sąlygų, ir anksčiau prieina prie vairo, ypač ten, kur istorinė situacija šaukia į darbą dinamiškesnes

jėgas. Bet ir dabar jaunujų tarpe pastebima biologinė akceleracija juos anksčiau stumia į opoziciją prieš vyresnius ir jų *establishment*, ką itin akivaizdžiai rodo daugiur vykstančios studentų riaušės.

Bet būna ir priešingai, ten, būtent, kur karai sunaikina žymią dalį jaunuomenės, likimas senuosius verčia pasilikti pareigose arba juos antru kart šaukia prie jų. Taip, pavyzdžiui, atsitiko 75 metus einančiam Adenaueriui, kuriam buvo lemta užimti net kanclerio vietą, o Amerikoje, užėjus rimtam pavojui jaunoms J.A.V., buvo sumanyta vėl pašaukti iš veikimo jau pasitraukusį Washingtoną (66 metų).

Savo pozicijoje naujoji karta pasilieka vidutiniškai 30 metų ir traukiasi (arba išstumiamą) iš viešo gyvenimo, sukakus jai apie 60 metų. Vienok karai, revoliucijos, okupacijos, epidemijos, ekonomiškai sutrikimai ar kitoki nenormalumai gali paspartinti arba sulėtinti šį ritmą.

Įsigalėjusiai kartai reikia maždaug 10 metų, kol ji pasiekia savo veiklos pilno pasireiškimo, nes pasirodo, kad 40 metų amžiaus žmogus yra kūrybiškiausias. Vadinasi, jis į savo veiklos zenitą užkopia tokia laike, kada pilnai subrendusi dvasia gali atsiremti į dar stiprų ir sveiką kūną. Dante buvo 37 metų, kai turėjo bėgti iš Florencijos, kuo prasidėjo tikrai dantiška jo veikla. Tiek pat metų buvo sukakę ir Liuteriui, kada išleido reikšmingiausius savo traktatus. Pestalozziui buvo 41 metai, kada jis paskelbė savo įtakingiausią veikalą *Lienhardas ir Gertrūda*. Lygiai tiek metų turėjo Adenaueris, užimdamas Kōln miesto burmistro vietą. Šv. Ignacas savo ordiną įkūrė, turėdamas 43 metus amžiaus. Tiek metų turėjo ir Washingtonas, kai perėmė vadovavimą kovai prieš anglus. Tokiame pat amžiuje J. F. Kennedy tapo J.A.V. prezidentu. Tokių pavyzdžių yra begalės.

Savo aukštumoje naujoji generacija išsilaiko maždaug 10 metų. Po to jos iniciatyva bei originalumas ima silpnėti, kurių vietoje įsigali rutina. Kūrybiškumo išsekimas verčia verstis kopijomis, kas jaunuosius dar labiau skatina veržtis prie vairo, kurį apginti ir fiziškai silpsta vyresnieji nebepajėgia.

Jaunoji karta, gaivalingai išstumdamą senąją, jos atžvilgiu nebus objektyvi. Dėl to išstumtos generacijos vertinimo tegalima laukti tik iš trečios kartos. Yra kaip šeimoje: anūkas dažnai geriau sutaria su tėvuku negu su tėvu.

Kartų pasikeitimas gali įvykti be skaudesnių sukrėtimų, net geruolu, jei jaunieji per daug nenutolsta nuo vyresniųjų idealų. Bet tai išimtis; dėl to šis pasikeitimas dažniausiai lydimas kovų. Tai neišvengiamas reiškinys, nes vyresnieji, užimdami reikšmingas, garbingas bei pelningas vietas, nemano jų užleisti «geltonsnapiams».

Taip yra ne nuo šios dienos. Antai, Sokratas apie 400 m. pr. Kr. šitaip atsiliepė apie savo laikų jaunimą: Jis nepaiso autoriteto ir neturi pagarbos senimui, jis kalba prieš tėvus ir priešinasi mokytojams. Dar 500 metų prieš tai Hesiodas pasisakė: Mūsų tauta ateities neturės, jei ji pasikliaus tokiu lengvapėdišku jaunimu — jis nepakenčiamas. O viename prieš 3000 metų rašytame dokumente iš Babilonijos skaitome: Jaunimas yra sugedęs iš pat pamatų — jis piktas, bedieviškas, tingus. Tokių apibūdinimų išgirsime ir ateityje, nes senimas ir jaunimas dažniausiai nenori ir negali vienas kito suprasti.

Vyresnieji skaudžiai atjaučia tokį « nedėkingumą », tokį « žiaurų išstūmimą iš gyvenimo », kuris, tartum, yra lygus tam tikrai mirčiai. Kadangi šis procesas yra nesulaikomas, paskutinius vyresniųjų darbus dažnai lydi nusiminimas, neretai pasitaiko nusižudymų.

Retas atsitikimas, kad senos kartos atstovai jauniems padeda įsitvirtinti ir juos net lydi naujame kelyje. Suprantama, kad tokiu « tarpgeneraciniu veikėju » tapti reikia neįprasto dvasios laisvumo ir savęs išsižadėjimo.

Pastebėtina, kad antros kartos ribose be tokių pirmos kartos « likučių » dar telpa trečios generacijos užuomazga. Iš to paaiškėja, kad generacija nėra monolitinis blokas. Bet visus elementus: savuosius, pavaldėtus bei rodančius į ateitį, jungia vienas branduolys, duodas visai generacijai bendrą charakterį.

Šitas charakteris keičiasi. Viena generacija yra labiau ideologinė, kita labiau praktiška; viena apmaštinga, kita techniška; viena kultūrinė, kita politinė; viena idiliška, kita kovinga ir t. t. Atrodo, kad kartos keičiasi kontrastiniu būdu.

Kiekviena generacija turi savo skirtingo tipo vadus.

Reikšmingas yra ideologiją formuluojas mąstytojas. Toks tautoje paprastai pirmas iškyla ypač ten, kur dėl priespaudos, partinio teroro, okupacijos ar panašių nenormalumų veikimas negali išsivystyti. Tokiose sąlygose mintytojas iškelia žibintą — Mazzini, Masarykas. Kartais jie kolektyvo pavidalu dominuoja savo ir (iš dalies) net sekančias kartas — Prancūzijos enciklopedistai. Dėl teoretinio savo pobūdžio tokie ideologai pasiekia tik siaurą intelektualinį elitą; bet jį veikia giliai ir ilgai.

Po ideologo — vykdytojas, t. y. visi tie veikėjai bei politikai, bandą sukelti sąjūdžius bei suorganizuoti partijas. Tai praktiškai savo idėjininkų sekėjai: Cavour, Benešas, Adenaueris.

Iškilus vado tipas — poetas ir rašytojas. Kadangi jis uždega fantaziją, jaudina širdį, virpina sielą, skatina valią, jis pasiekia kuone visą liaudį. Dėl to jis dažnai tampa tautos dainium ir tuo pat žymiausiu kartos vienytoju bei formuotoju — Dante, Cervantes,

Schilleris, Mickevičius, Petōfi, d'Annunzio, Maironis. Išskeltina, kad poetas paprastai labai drąsus ir dėl to politinių priešų dažnai persekiojamas (Tumas-Vaižgantas). Dėl to ir emigrantų tarpe jų skaičius pernelyg didelis, ką įsakmiai patvirtina ir šių dienų duomenys. Antai, 1965 m. 1,5 milijono latvių okupuotoje tėvynėje išleido 40 literatūrinių veikalų, o vos 100.000 tremtinių — 41. Panašiai yra su estų ir lietuvių literatūra.

Nors žodis yra galingas įrankis generacijos idealams skelbti, ir kiti menai gali panašiai veikti, ypač sielos gelmes siekianti muzika. Atsiminkime tik Chopino poveikį lenkams, Verdi reikšmę italų *Risorgimento* ir Smetanos bei Dvorāko paskatą čekų atgimimui.

Kai kada ir mokslo žmonės gali prisidėti prie tautos susicementavimo, ypač tokie, kurie savo pasaulėžiūra veikia amžininkus — Feuerbachas, Darvinas, Hāckelis, Einsteinas. Tokių pavyzdžių betgi nedaug, nes, beveik išimtinai susikoncentruodami į savo šaką, jie visuomeniniais reikalais (net savo tautos) mažai besidomi, vadovaudamiesi Archimedo šūkiu: *Noli tangere circulos meos!* Dėl to daugumas jų — priešingai poetams ir rašytojams — didelės moralinės drąsos nerodo ir dažnai be ypatingo sąžinės graužimo tarnauja savo darbaviams, kad ir diktatoriams ar savo tautos priešams. Gōttingeno universiteto «Septynieji» su broliais Grimmais priešakyje, kurie XIX šimtmečio viduryje protestavo prieš konstitucijos sulaužymą iš savo karaliaus pusės, sudaro tikrą išimtį.

Suformuojant kartą nepaprastą įtaką turi charizmatinės asmenybės, kurios kaip tikri šaukliai kreipiasi į visuomenę. Tai savo tautos likimo regėtojai, kurie, tartum, įkvėpti, toliau mato už kitus ir sugėba apreikšti tai, ko kiti nesugeba nė suvokti. Toks šauklis yra, tarsi, aukštesnės jėgos inspiruotas ir prabyla iš kitiems nepasiekiamų aukštybių. Jo jėga galinga, nes jis kartais savo vizijomis veikia kelias kartas, tapdamas tuo tikru savo tautos vadu. Jis gali būti jos palaima arba jos pražūtis, žiūrint ar jis etiškas, kaip, pavyzdžiui, Mozė, Solovjovas, Schweitzeris, ar demoniškas, kaip Hitleris su Musolinium.

Čia suminėti vado tipai, žinoma, nėra vieninteliai galimi, yra dar eilė kitų, kurių tarpe pastebime ir ekonomistų. Sugebėdami išvesti savo kartą iš skurdo, jie gali jai duoti ir savo charakterį. Prisimintinas Ehrhardtas, vakarų vokiečių «gerbūvio kartos» kūrėjas.

Kiekviena generacija turi savo pasisakymo būdą; ji kalba tarsi savo kalba. Tai natūralu, nes norėdami skirtis nuo savo tėvų, jaunieji nori ir saviškai išsireikšti — taigi, pagal Maironį, *Užtrauksime naują giesmę, broliai*. Tai «giesmei» jie ne tik sukuria naujus žodžius, bet pakeičia ir sintaksę bei išdirba savo stilių. Lingvistai žino, kad žmogus

beveik per visą gyvenimą naudojasi tuo žodynu, kurį sudaro maždaug iki 25 savo amžiaus metų. Kadangi naujoji karta ateina į visuomenę su « savo kalba », tai ši neišnyksta su ją sukūrusia karta, o iš dalies pereina į sekančią, ypač žodynas. Ypatingais atvejais naujoji generacija iš tėvynės meilės gali iš svetimos kalbos grįžti vėl į savo tautos kalbą. Taip, pavyzdžiui, padarė flamai, atsisakydami nuo praneūzų, suomiaj nuo švedų, baltgudžiai nuo lenkų, ukrainiečiai nuo rusų, airiai nuo anglų kalbos.

Naujoji karta ir savo išvaizda nori skirtis nuo senosios, norėdama tuo parodyti, kad dabar naujas žmogus kurs naują pasaulį. Tam tikslui jaunieji ir rėdosi kitaip: medžiaga kitokia, spalva kitoniška, sukirpimas naujoviškas. Naujai madai pritaikinta ir nauja šukuosena. Pažymėtina, kad šiais atvejais keičiasi net šiaip labai pastovi vyrų mada, ką šiandien parodo bytnikų ir hipių apsirėdymas.

Naujam pasirodymui pritaikoma ir naujas pasiėlgimas. Senus papročius peikdami, jaunieji laikosi savo etiketo, nes bet kokia kaina reikia nustebinti, net nugąsdinti senuosius — *il faut épater le bourgeois*. Tam šiandien gyvenama ir laisviau, ypač seksualiniai; o sąmonei praplėsti nevengiama nė drogų.

Istorija parodo, kad tokie reiškiniai visada pasitaikė. Naujuose laikuose po rokoko atėjo *Sturm und Drang* generacija, po menueto — valsas, po peruko — Schillerio garbanos. Vėliau « senąjį pasaulį » stebino « Garibaldžio barzdos » ir Liszto ševeliūra. Ir jų pėdomis vėliau ėjo *Wandervogel* su egzistencialistais, šiandieną juos atstovauja gamleriai. Taip bus ir ateityje.

Jaunieji, perimdami skeptrą, yra įsitikinę, kad jie « amžinai » gyvens ir veiks, nes jų galvoje netelpa mintis, kad tie, kurie dabar tebeguli lopšyje, iš jų kada nors paverš valdžią. Kiekviena karta gali save « įamžinti » istorijoje, bet ši jai nepriklauso.

Naujos kartos darbai nevyksta be kliūčių. Pradžioje jai priešinasi senosios likučiai, jau nekalbant apie tradiciją iš viso; o vėliausia po dviejų dešimtmečių jai dar oponuoja naujos generacijos pirmūnai. Be to, dar kenkia įvairios dėl pirmenybės tarp savęs besirungiančios grupės. Ši trejopa opozicija ne tik skatina, bet ir silpnina naują kartą, kurią ilgainiui ištiks tas pats likimas, ruoštas kadaise seniems.

Gana tragiškas yra tas momentas, kada vyresnieji jaučia, kaip ima braškėti jų sostas. Juo greičiau jie savo padėtį supras, juo lengviau jiems seksis garbingai iš jos išeiti. Bet jie dažnai negali apsiprasti su mintimi, kad jų laikas jau pasibaigė. Jie, priešingai, pabrėždami savo nuopelnus bei laukdami padėkos, bando išsilaikyti. Tatai vienok jiems nepavyksta, o tai tik suaštrina jaunųjų agresiją prieš savo

situacijos nesuvokiančius, dažnai sentimentaliai ją ginančius senuosius.

Tokį atkaklų savo pozicijų gynimą galima suprasti, nes kas lengva širdimi užleis kitiems sunkiai užkariautas savo vietas! Atsisveikimas nuo tam tikro gyvenimo seniesiems dažnai lygus atsisveikinimui nuo gyvenimo iš viso.

Idealios kartos nėra. Kiekviena savaip bando apsireikšti pagal savo prigimtį, kuri niekad nėra tobula, ir pasinaudodama talentais, kurie tik retkarčiais yra genialūs. Dėl to vienos generacijos dievinimas yra lygiai taip klaidingas kaip jos niekinimas. Savo paskirtį geriausiai įvykdo tokia karta, kuri supranta savo pareigą ir ją atlieka švariomis rankomis. Bet kadangi žmogus nevisuomet vadovaujasi idealais, o dažnai yra visokių ydų užvaldomas, tai jo kaip ir jo kartos vaizdas šešėlių aptamsinamas. Dėl to tautų gyvenime labai retai pasitaiko taip vadinami « aukso amžiai ».

Sunku įvertinti kartas, kadangi kiekvienas istorikas yra linkęs jas vertinti pagal savo generacijos idealus bei kriterijus. Mažiausia objektyvi yra sekanti karta. Norint bent apytikriai suprasti vienos generacijos reikšmę bei vertę, istorikui svarbu išsinerinti iš savo kartos kailio, užmiršti, kiek tai galima, savo laiko dvasią. Tatai pasitaiko retai, nes tam reikia besąlyginės tiesos meilės bei neeilinio altruizmo. Bet net ir istorikui, pasižyminčiam šiais privalumais, sunku pasiekti pilnos tiesos, nes jam ir prie geriausių norų nepavyks surinkti visų tam reikalingų duomenų ir be to niekada negalės pilnai išsikelti iš savo kartos rėmų. Kas jau pajęgtų rašyti istoriją aprašomosios kartos plunksna? Nors atsakymas į šį klausimą mus nelabai džiugina, mes vis dėlto turime stengtis kiek galint arčiau prieiti prie istorinės tikrovės. *Ultra posse nemo tenetur.*

PIRMOJI KARTA

ATSIPLĖŠIMAS NUO RYTŲ

NUO « TĖVYNĖS SARGO » ĮKŪRIMO (1896) IKI PIRMO « DRAUGIJOS »
SUSTOJIMO (1915)

Pritaikindami aukščiau škiecuotąjį sociologinį metodą, turime visu pirma pabrėžti, kad tai, ką čia vadiname pirmąja generacija, žinoma, tėra pirma tik šios apžvalgos ribose, nes ji tetęsia ankstyvesnių kartų darbus. Kadangi žymi jų dalis plaukia tiesiog iš 1875 m. mirusio vysk. Valančiaus darbuotės, jo vardas bus tie vartai, pro kuriuos žengsime į savo sritį. Jis yra tikras šios generacijos tėvas; dėl to Būčys savo *Atsiminimuose* teisingai galėjo tvirtinti: « Ne katalikiš-

kosios Lietuvos, bet visos mūsų tautos patriarchas buvo ir yra vysk. Valančius »¹.

Iš jo gyvenimo datų itin iškeltini 1864 m., kuriais jis caro valdžios buvo perkeltas iš Varnių į Kauną. Norėdami tuo po 1863 m. sukilimo vyskupą nubausti, rusai iš tikro lietuvybei bei katalikybei padarė tikrą patarnavimą, nes Kaune jis turėjo didesnių galimybių. Gerai žinodamas, kad tai, ką darei kitų rankomis, pats esi padaręs, jis išauklėjo visą talkininkų kadrą. Šis taip sėkmingai inspiravo kunigus ir švietė liaudį, kad kuone visi vėlesni veikėjai tapo jo dvasinio testamento vykdytojai. Metai prieš vyskupo mirtį Kauno gubernatorius raportavo savo vyresnybei: « Valančius nebeturi pirmykščio autoriteto ir įtakos »². Iš paviršiaus taip galėjo atrodyti, kadangi pataikaujas savo viršininkams valdininkas tematė nykstantį senelį, bet nepastebėjo vyskupo pasėtos sėklos, žemėje laukiančios savo pavasario.

Be kitų tą pavasarį išpranašavusių čia teminės lig šiol gal per mažai įvertintą kunigą Gimžauską, kuris sutvirtino tiltą tarp savo vyskupo ir mūsų pirmos kartos. Silvestras Gimžauskas itin reikšmingas savo, dešimt metų po Valančiaus mirties, Krokovoje išleistuoju veikalėliu *Priešaušris*, apie kurį ir jo autorių (tuomet 31 metų) Yla pasisako šitaip: « Šis *Priešaušris* buvo vakarietinės katalikų orientacijos afrontas prieš rytietines — rusiškojo nihilizmo apraiškas, Jono Šliūpo atneštas, *Aušron*. Gimžauskas, pats aušrininkas, savo veikalėlyje cituoja vokiečių ir prancūzų autorius ir brandžiai atakuoja ateistines pažiūras. Jo tezė: Mokslas nepaneigia religijos ir nėra kliūtis socialinei pažangai »³. Kad jo meniška širdis mušė Vakarų pulsą matyti tarp kito iš to, kad į lietuvių kalbą vertė Haydno oratoriją apie *Pasaulio tvėrimą* ir Mozarto *Te Deum*.

Kad šios pirmos kartos suformavimas negalėjo vykti be kliūčių, yra aišku kaip ant delno. Jos daugiausia buvo statomos svetimųjų, rusų ir lenkų. Bet netrūko priešų nė iš savo konservatorių pusės — iš bajorijos bei lenkiškos orientacijos dvasiškių. Gimžausko biografija skaudžiai atvaizduoja šią kovą už prigimtas savo teises, nes garbės kanaaninkas, vos 53 metus eidamas, mirė altaristu. Bet ar mokinys gali turėti geriau už mokytoją? Valančius, rengdamasis į vyskupus (49 metų), savo pavardę turėjo moduliuoti į Volončevskį, o, Gim-

¹ Z. IVINSKIS, *Vysk. Petras Pranciškus Būčys*, žr. *Aidai*, 1952 m. 1 nr., 1 psl.

² A. ALEKNA, *Žemaičių Vyskupas Motiejus Valančius*, Kaunas 1923, 271 psl.; J. BRAZAITIS, *Vysk. M. Valančius*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, 32 (1965), 523-527 psl.

³ Asmeniškias pranešimas šios studijos autoriui.

žauskui dar gyvam esant, kapelionas Dambrauskas-Jakštas (29 metų) buvo net ištremtas iš Lietuvos.

Svarbiausią bruožą tos generacijos, į kurią vedė Gimžausko bei jo vienminčių veikla, nustatė istorinė situacija: Gynimasis nuo rusų (daugiausia politiniu bei religiniu požiūriu) ir nuo lenkų (labiau kultūriniu ir kalbos atžvilgiu). Be to teko dar apsiginti nuo daugelio saviškių, juk «reikia atsiminti, — primena Ivinskis, — kad tai buvo pozityvizmo žydėjimo laikai. Liberalai ir socialistai užpildinėjo Bažnyčią ir dvasininkus. Kabinosi prie dogmų ir Bažnyčios istorijos»⁴. Tad nesunku suprasti, kad beveik visas šis laikotarpis turėjo defensyvinį, apologetinį charakterį.

Betgi vienu tik gynimusi negalima buvo pasitenkinti, reikėjo ir išryškinti tautinį bei katalikišką savo veidą. Reikėjo padėti tokius pamatus, ant kurių sekančioji karta galėtų tvirtai atsistoti. Tas spaudos draudimo laikais buvo sunku; reikėjo tiesiog neeilinio pasišventimo. Turime tad reikalą su atsiplėšėlių, ledlaužių karta, kurios geriausias jėgas prarijo idėjinis ir net fizinis apsigynimas.

Suprantama, kad tokiaime stovyje ne tik politinio žanro publicistai, bet ir literatai dangstėsi atbaidančio charakterio slapyvardėmis: Pečkauskaitė save vadino *Šatrijos Ragana*, Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė — *Lazdynų Pelėda* ir t. t.

Pirmosios generacijos branduolį sudarė apie 30 veikėjų, kurių tarpe užtinkame tik kelius pasauliečius ir tik vieną viešai žymiau pasireiškiančią moterį. Ši visiška kunigijos persvara tiksliau atvaizduoja anų dienų visuomeninę bei luominę padėtį.

Faktas, kad viešumoje tepastebime tik vieną moterį (Pečkauskaitę), nereiškia, kad ji viena būtų veikusi. Taip manyti būtų optinė klaida, nes anais patriarchaliniiais laikais moteris daugiausiai pasireiškė šeimoje (ar vienuolyne), kur jos vaidmuo buvo žymus. Petro Rimšos (26 metų) plastika *Vargo Mokykla*, pirmą kartą išstatyta 1907 m. Vilniuje, tam yra tikras simbolis. Neužmirštinios knygnešiams padėjusios «davatkėlės» ir kaimo moterėlės, kurios ne tik religiniais, bet ir tautiniais motyvais nešė iš Prūsijos bei platino kontrabandinius raštus. Prisiminime tik Agotą Zigmantaitę (1855- po 1937), tretininkę iš Punsko, užsitarnavusią «Suvalkų krašto knygnešių motinos» vardą.

Beveik visi šios generacijos atstovai gimė tarp 1860 ir 1880 metų, t. y. spaudos draudimo laikais, kurie, — kaip ir juose įvykusios Kražių skerdynės, — giliai įsirėžė į jų širdis. Daugumas jų pasireiškė

⁴ Z. IVINSKIS, *Vysk. Petras Pranciškus Būčys*, žr. *Aidai*, 1952 m. 1 nr., 3 psl.

dar prieš XIX šimtmečio galą, stodami į darbą vėliausiai *Tėvynės Sargo* pasirodymo metu (1896). Savo veikimą jie tęsė iki pirmojo pasaulinio karo. Galėdami darbuotis vos apie 20 metų, jie negalėjo išsemti įprastos kartos normos.

Kokia etnografinė grupė vyravo šios kartos susidaryme? Šį klausimą statome su pagrindu, nes apamai tauta nepasireiškia kaip visuma, o dažniausiai tik įvairiomis savo dalimis, gentimis. Žymu, kad nuo pat vysk. Merkelio Giedraičio (apie 1536-1609) gadynės iki XIX šimtmečio pabaigos pirmenybė priklauso žemaičiams. «Šventoji Žemaitija, — taip pabrėžia Yla, pats būdamas aukštaitis, — buvo šviesiausia bei atspariausia svetimoms įtakoms Lietuvos dalis, kuri šimtmečiais puoselėjo abu pradū, lietuvišką ir krikščionišką, taip sėkmingai, kad net Kudirka turėjo prisipažinti, jog katalikybė ir lietuviybė pasidarė nebeatskiriamos»⁵. Bet faktas, kad Gimžauskas ir Jakštas su Tumu buvo aukštaitiai, rodo, kad tam šimtmečiui dar nepasibaigus, kitos etninės grupės perėmė iniciatyvą, kuri nūn didesnėje dalyje atiteko sūduviams.

Suvalkiečiai anksčiau už kitus buvo nusikratę baudžiavos, anksčiau ir buvo išsiskirstę į viensėdžius. Jie turėjo ir pažangesnį Napoleono kodeksą, buvo veikiami kaimyninės Vokietijos, kuri juos Bismarcko ir jo įpėdinių laikais nuteikė prieš rusus. Visa tai padėjo sūduviams greičiau prakusti. Religinė jų dvasia buvo įtakingų vienuolynų ugdoma. Turėdami Marijampolėje ir Suvalkuose gimnazijas su savo kalba, jie ir gausiau leido savo vaikus į mokslus. Ir tose mokyklose jie turėjo savo patriotų — Petras Kriaučiušas nebuvo vienintelis, tik žinomiausias. Čia tikra dirva veikėjams išaugti. Ir išaugo — J. Matulaitis, P. Būčys, M. Gustaitis, J. Totoraitis, J. Laukaitis, A. Grigaitis, kurie pasidarbavo tėvų žemėje (arba bent Europoje), ir J. Kuras, A. Staniukynas, A. Milukas, K. Urbonavičius-Kmitas, J. Žilius-Jonila, kurie, veikdami J.A.V., žymiai suvalkietišškai nuteikė tenykštį bažnytinį bei visuomeninį gyvenimą. Pabrėžtina dar, kad vienas reikšmingiausias šios kartos darbas, Švento Rašto vertimas, buvo atliktas aukštaitio (Skvirecko).

Charakteringa, kad ši generacija, giliai nekęsdama tos valstybės, kurios pavaldine ji buvo, savo politiniu bei kultūrinio idealu pasirinko Rusijos priešingybę — laisvąją Šveicariją, ypač jos Friburgo kantoną su jo katalikiškuoju universitetu, 1889 m. Georges Pythono (33 metų) įkurtu. Dėl to ten jau po dešimties metų daugiausia iš Seinų diecezijos kilę kunigai įsteigė savo studentų draugiją, kurios pavadi-

⁵ Asmenišką pranešimą autoriui.

nimas (*Rūta*) gerai atvaizduoja šios kartos studentijos romantišką nuotaiką. Dėl to 1902 m. iš Amerikos į Šveicariją persikėlė, kun. Miluko (31 metų) patariama, Kazimiera Kaupaitė (22 metų), kur ji Ingenbohle susipažino su naujo tipo moterų vienuolynu. Dėl to 1907 m. į Friburgą atvyko Pečkauskaitė (29 metų), siekdama ten dar pagilinti Züriche pas Försterį (36 metų) pradėtas pedagogikos studijas. Kadangi ten galima buvo, — katalikiškai kantono valdžiai padedant, — pasislėpti nuo rusų ochrankos, Jurgis Matulaitis (40 metų) 1911 m. iš Petrapilio perkėlė ten slaptą savo atnaujinto marijonų ordino novicijatą. Siekdamas įsteigti ir atitinkamą moterų vienuolyną, jis lygiu laiku iš Lietuvos parsikvietė ir pora kandidačių. Bet pirmasis pasaulinis karas šio plano vykdymą laikinai sutrukdė.

Nors karo viesulas 1914 m. vasarą ir išblaškė *Rūtos* narius, ir tuo baigėsi pirmosios mūsų kartos mokslinimas Friburge, tas pats karas kitais metais atpūtė jau naujos generacijos jaunuolių, kurie šalia savo studijų rūpinosi ir Lietuvos valstybės atstatymu. Tai akcentuodama naujoji karta 1915 m. rudenį *Rūtą* perkrikštijo į *Lithuania*.

Nors tie vienai generacijai skirti 30, 35 metai nesudaro ilgo tarpo, šis vis dėlto nebuvo toks trumpas, kad jame nebūtų galėję susiformuoti bent pora periodų. Tuos puslaikius sprendžiamai suformavo Tumas ir Jakštas, prie kurių dar prisijungė abu tarpus it koks dvasios vadas lydėjęs Būčys.

Pažiūrėjus į tą trijulę, tuoj krinta į akį žemas jų ūgis. Ar tai grynas supuolimas ar tam tikro dėsnio išdava? Kas gilinasi į istoriją, tas pastebi, kad veikėjų fiziškai ypatumai, ypač ūgis, savotiškai atsiliepia į žmogaus psichiką. Mažaūgiai stipriai atjaučia šį savo fizinį «trūkumą», nes patenka į pavojų kitų, atseit «normaliųjų», būti nustumti arba nepastebėti. Į tai reaguodami, mažągiai stengiasi savo «nepriteklus» kompensuoti savęs paaukštinimu. Vieni tai daro išviršinėmis priemonėmis, kiti jį sublimuoja nepaprastais darbais. Pastarieji susikoncentruoja į savo gabumus, kuriais veikia ir savo aplinką. Laimė, jei mažągių prigimtis pozityvi, nes tuomet jie dvasiniai praauga «normaliuosius». Priešingai būna su tokiais, kurie prasikiša savo neigiamybėmis. Bendroji istorija žino ir vienių ir kitų. Jų netenka minėti, nes užtenka mums savųjų.

Šioje pirmoje kartoje persveria teigiamo charakterio mažągiai, kurių prototipas ir buvo suminėtoji trijulė.

«TĖVYNĖS SARGO» (TUMO) PUSLAIKIS (1896-1904)

O dabar dirstelėkime į pirmą šios kartos puslaikį, kuris beveik sutampa su *Tėvynės Sargo* gyvavimu, nes tęsiasi nuo 1896 iki 1904 metų, kas mums leidžia tą laikotarpį krikštyti to laikraščio vardu.

Jam tiktų ir Tumo vardas, nes jis (27 metų) tam organui davė pavadinimą ir visą laiką jį redagavo.

Tėvynės Sargas neatsirado kaip iš kelmo išspirtas, o turėjo pirmąją: dvisavaitinį *Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgą*. Ja daugiausia rūpinosi kun. Pakalniškis, kuris ją nuo 1889 iki 1896 metų leido Tilžėje. Nors oficialiai ją redagavo tik nuo 1893 iki 1896 m., jis (23 metų) iš pat pradžių su *Apžvalga* surišo savo likimą, duodamas jai ir savo charakterį. Prisiminkime, kad tuomet reikėjo gintis nuo rusų *obrusitelių* ir nuo savo, — ypač *Varpu* skambinančių — laisvamanių. Šioje dviguboje kovoje jis nieko nevyniojo į «bovelną», bet «načalnykams, činauninkams ir cicilikams» smogė tiesiai ir dažnai taip šiurkščiai, kad net saviesiems buvo gaila užpultųjų, ypač varpininkų. Nors kaimiečiams ir patiko tokia vaizdi ir tiesmuka kalba, tiražas neviršijo 1.000 egzempliorių. Gal jam pačiam nebuvo jauku dėl tokio prisitaikymo prie liaudies skonio, nes pasirašydavo vis jaukiaus ir mažybiniais slapyvardžiais: Dėde Atanazu, Jurgiu Šermunėliu, Petru Zuikiu, Mike Katinėliu. Vienok tas nesuminkštino opozicijos, — pirmoje eilėje jaunųjų kunigų, — kurių vardu ir Būčys (24 metų) su Tumu (27 metų) visai bandė sušvelninti visai nedėdišką Dėdės Atanazo (30 metų) toną. Tam nepasisėkus, Suvalkijos bei Aukštaitijos vikarai sukilo prieš atkaklų žemaitį, įkurdami *Tėvynės Sargą*, kuris, Tumo smagios ir lanksčios plunksnos redaguojamas, bemantant nutildė *Apžvalgą*.

Laikydamasis šūkio «Mylėk Dievą už visą labiau, o tėvynę už save daugiau», Tumo laikraštis, aukštesnė *Apžvalgos* pakopa, turėjo nepaprastą reikšmę religiniam bei tautiniam įsisąmoninimui. Būdamas tolerantiškas savo brolio-lietuvio atžvilgiu, Tumas idėjiniu, ypač tautiniu požiūriu nebuvo atlaidus, ko pasekmėje jis savo dvasinės valdžios buvo keliamas iš vietos į vietą. Nors ši priverstinė žurnalistinė odisėja nuo Mosėdžio iki Vilniaus ir atgal į Laižuvą, su ekspedicijomis į Rygą, Petrapilį, Stockholmą ir į Ameriką jam brangiai atsiėjo, ji vis dėlto jo idealams išėjo į naudą; nes visur pasėdamas jų sėklą, šis impulsyvus, ūpo greitai nunešamas kunigėlis žmones stipriai išjudino: sulenkėjusius ragino grįžti prie savo lietuviškų šaltinių, sustingusius kalbino mesti savo nerangumą, savyje užsidariusius skatino pralaužti savo egoistinį kiautą. Rezultatas, anot Pauliukonio, buvo: «*Tėvynės Sargas* sugriovė katalikybės ir lenkybės tapatybės mitą, ir Bažnyčia, apvalyta nuo lenkiškumo, pamažu tapo tvirta lietuvybės atrama»⁶. Išteisdamas kas mėnuo po

⁶ PR. PAULIUKONIS, *Tėvynės Sargas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, 31 (1964), 121 psl.

vieną numerį, kurio tiražas pastoviai siekė 2.000 egzempliorių, Tumas išvarė gilią publicistinę vagą.

Politinis jo kelias jį vedė krikščioniškosios demokratijos link, kurios programą jis kartu su Matulaičiu, Maironiu, Paltaroku, Šulte ir dar kitais bandė pritaikyti bebundančios Lietuvos sąlygoms. Dėl to jis aistringai domėjosi žmogumi, stengdamasis jam sudaryti tokią Lietuvą, kurioje lietuvis galėtų ir lietuviškai alsuoti. Šiuo keliu žengdamas, jis pabrėždavo, kad pragiedruliai negali būti tik knygos antraštė, o tikras sielos nušvitimas. Tam nusiteikimui skleisti jis ne tik žodžiu užkalbindavo dėdes ir dėdienes, o į juos prabildavo ir savo plunksna. Ją jis sukurdavo ne veikalų, o vaizdų vaizdelius, kuriuos it karolius suvarstydavo ant žibančio šniūrelio. Kadangi jo plunksna buvo greita rašyti, bet lėta taisyti, ji klasiškumą paliko akademikams. Dėl to jis dideliu entuziazmu sutikdavo naujus «plunksnočius», kurių žymi dais išsimiklino jo laikraščio skiltyse, kuo jiems mielai palengvino kelią į lietuvišką Parnasą. J. Matulaitis nepataikė pro šalį taip jį charakterizuodamas: «Tai gabus rašytojas, skaisčiai grynos sielos žmogus, karštai mylįs savo tėvynę, gal per daug pasidavęs tautiškumo srovei»⁷. Ši jį ilgainiui atitolins nuo krikščionių demokratų ir nuneš į tautininkų kaimynystę.

«DRAUGIJOS» (JAKŠTO) PUSLAIKIS (1907-1915)

Po *Tėvynės Sargo* seka *Draugijos* puslaidis. Taigi, po gazetos liaudžiai, dabar eina žurnalas katalikų inteligentams, po sangviniško publicisto Tumo dabar pasireiškia kritiškas ideologas Jakštas, po agitatoriaus — profesorius. Tumui pasaulėžiūra buvo, kaip dar eilei kitų aukštaičių, širdis, Dambrauskui-Jakštui gi nugarkaulis.

Po *Tėvynės Sargo* — *Draugija*, tai nuosekli brendimo išdava, nes dabar atėjo laikas kasti gilesnius šulinius ir iškilo reikalas kūrybiškiau užsimoti. O tam uždaviniui geriau tiko buvęs Petrapilio Dvasinės Akademijos docentas, negu akademiųjų mokslų neragavęs emociingas Napalių giminės kurstytojas. Tai įsakmiai patvirtino 1907 metais, jau savo žemėje, Kaune, įkurtasis mėnesinis literatūros, mokslo ir politikos žurnalas ir dvasiniai ne tik subrendę, bet tiesiog sucementuotas jo (47 metų) redaktorius.

Į «plunksnagraužio» kėdę Jakštas pateko tarp kitko dėl vieno jo trūkumų — dėl nesugebėjimo viešumoje sklandžiai kalbėti. Dėl to, priešingai žodžiais taip mikliam Tumui, jis turėjo pasitenkinti

⁷ J. VAIŠNORA, M.I.C., *Arkivysk. J. Matulevičiaus Vilniaus Golgota*, žr. *Aidai*, 1952 m. 6 nr., 262 psl.

plunksna, kuri jį prirakino prie rašomojo stalo. Tumo visur buvo pilna, o Jakštą tematė keturios jo darbo kabineto sienos. Be plunksnos jis ir tikro prieteliaus neturėjo. Iš šio trūkumo padarydamas dorybę, šis proto asketas iš savo kameros taip budriai apžvelgė visus krašto reiškinius bei leidinius ir dar tokia erudicija paskatino Tumo jam paruoštus kunigus bei šviesuolius pasauliečius, kad jis kuone vienu vienas formavo katalikišką to puslaikio veidą.

Žurnalas, kurio išeidavo po 1.000 egzempliorių, greitai išgijo tokį vardą, kad pasidarė garbė būti jo bendradarbiu; net Voldemaras teikėsi patalkininkauti. Suburdamas eilę daug žadančių mokslo jėgų, Dambrauskas paruošė būsimam Lietuvos universitetui, ypatin-gai jo Teologijos-Filosofijos fakultetui, žymią dalį profesūros, kurioje vien iš jo paties kartos užtinkame Būči, Čėsnį, Maironį, Maliauskį, Paltaroką, Šaulį, Skvirecką. Nenuostabu tad, kad šis fakultetas (bent pradžioje) pasirinko *Draugiją* savo organu. Dėl to Yla teisingai apie redaktorių galėjo sakyti: « Tai vienintelė asmenybė, kurią anais laikais galima išskirti ir kūrybiniu vaisingumu, ir visuotiniais nuopelnais krikščioniškai mūsų kultūrai »⁸. Net sūduvietis (A. Vaičiulaitis) turi pripažinti: « Jis stambiausias Lietuvos ideologas prieš pirmąjį pasaulinį karą »⁹.

Kas *Draugijoje* daugiausia klebonijų bei miestų inteligentams tebuvo prieinama, tai liaudyje nuostabiai uoliai platino kun. Balvo-č i u s . Tumo paskatintas ir Jakšto, tikro jo dvasios tėvo, inspiruo-tas, jis tokiam amžiuje (56 metų), kada kiti savo plunksnai jau duoda ramybę, jos tik griebėsi, idant ir jaja šviestų savo tau-tiečius. Kauno kurijos palaikomų lenkuojančių apstumdomas, jis, į Aukštaitijos užkampius nugrūstas, rašė daugiausia kompiliaciniu būdu traktatus bei veikalus, arba tokius vertė net iš įvairių kalbų. Ir negana to: daugumą jų ir išspausdino savo pinigais. Jautrus vis-kam, kas galėjo šviesti savo brolius-kaimiečius, jis su entuziazmu sveikino spaudos gražinimą: « Širdis ko neplyšo man iš džiaugs-mo »¹⁰, rašė jis (62 metų) Jakštui, kuriuo taip ištikimai sekė, kad jį beveik galima laikyti mūsų « provincijos Jakštu ».

Ir jis, žinoma, yra apologetas, siekiąs apsaugoti ganomuosius nuo visokeriopų sužalojimų. Tam jis (63 metų), Dusetų altaristas, sulietuvino M. Moravskio *Vakarus prie Lemano ežero* ir Ėriškių filia-

⁸ Asmenišką pranešimą autoriui.

⁹ Asmenišką pranešimą autoriui.

¹⁰ AL. DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS, *Kun. Jonas Balvočius-Gerutis, žr. Užgesę Žiburiai, Kaunas 1930, 72 psl.*

listo pareigose (66 metų), Weisso knygą *Moterystė ir šeimyna*, statydamas tuo sau ir skaitytojams aukštus reikalavimus. Bet nepaisant to fakto, kad pažengusio amžiaus ir savo vyresnybės prieš plaukus šukuojamas kunigas iš tolimų Vakarų į savo menką pastogę Aukštaitijos miškuose kvietė tokias dvasios garsenybes, jis, «litvomanu» apšauktas, savo vyskupo nebuvo vertinamas. Tik 1914 m., Karevičiui pradėjus valdyti dieceziją, jis (73 metų), jau prie mirties slenksčio stovėdamas, buvo pakeltas į garbės kanauninkus. 1915 m. mirusiam savo kaimiškam *alter ego* Jakštas *Draugijoje* skyrė šį šiltą žodį: «Jis ne tik pagarbos, bet ir meilės vertas. Man rodos, neapsiriksiu pasakęs, kad ir Lietuva nepasiliks jam skolinga»¹¹.

Šis pakėlimas žaibo blykstelėjimu parodė, kad su K a r e v i č i u m įsiveržė naujas elementas į Žemaičių vyskupijos kuriją prie Rotušės aikštės Kaune, būtent «litvomanai», «muzikai». Tiesa, jau Valančius prie jų priklausė; bet būdinga, kad jis Wołonczewskio vardu, t. y. lenkiškai bajorizuotas, turėjo kandidatuoti į vyskopus. Bet Karevičius savo pavardės iškraipyti jau nebeturėjo, nes savo užnugaryje jautė jau tvirtas, *Apžvalgos* ir *Tėvynės Sargo* išauklėtas kunigų eiles. Jomis remdamasis, jis (53 metų) tuoj po 1914 m. gegužės mėnesį Petrapilyje įvykusios konsekracijos, nelaukdamas ingresso į savo katedrą Kaune ir neatsiklausdamas savo kapitulos, ūmai pakėlė į prelatus Maironį (52 metų), Jakštą (54 metų) ir Januševičių (48 metų), o į kanauninkus Olšauskį (47 metų), aiškius ir iš dalies net kovingus «litvomanus», kuo savo vyskupystės priešakyje įpilietino savo kartos lietuvių. Atitinkamai šiam «pasmarkavimui» jis per ingresą į savo katedrą į tikinčiuosius kreipėsi, — anot K. Šaulio, buvusio Cirtauto sekretoriaus, — «žemaitiškai aukštaitiška kalba. Lenkiškai nė žodžio»¹². Pasekmė tokia: lenkuojančių atstovai neatėjo į vaišes naujo ganytojo pasveikinti ir, be to, jį įskundė Romai, kur turėjo teisintis Pijui X. Bet jis ir toliau žemaitišku užsispyrimu varė savo lietuvinimo akciją. «Mes jaunieji, — taip pasisako Mykolas Vaitkus, — džiaugėmės jo radikalumu, jo patriotizmu. Dabar, atrodė mums, galėsimė išsijuosę pasidaruoti ne vien Bažnyčios, o ir Tėvynės labui»¹³. Karevičiaus tėvas, ūkininkas, kadaise buvo padėjęs tūlam kunigui M. Valančiui rinkti medžiagą jo rašomai Žemaičių vyskupijos istorijai, o dabar jo sūnus pats parašys vieną reikšmingiausių tos istorijos puslapių.

¹¹ Ten pat, 90 psl.

¹² M. VAITKUS, *Arkivyskupas Pranciškus Karevičius*, žr. *Aidai*, 1958 m. 7 nr., 290 psl.

¹³ Ten pat, 291 psl.

Tumas su Jakštu, kiekvienas jų, turėjo savo puslaikį; kartu turėjo ir savo palydovą — vieną ir tą patį B ū č i, kuris anuos, it koks tiltas, jungė. Anam jis (24 metų) 1896 m. padėjo įkurti *Tėvynės Sargą*, o šio *Draugijoje* jis (43 metų) bendradarbiavo iki pirmo to žurnalo sustojimo 1915 m. Būči prie abiejų prigretino (be jo fizinės konstitucijos) apologetinis jo charakteris, nes dar savo jaunystėje jis buvo «pasišovęs būti Kristaus Bažnyčios apologetas Lietuvoje»¹⁴.

Šiuo atžvilgiu išeities taškas Būčiui (26 metų) buvo dar Petrapilio Dvasinėje Akademijoje parašyta studija apie popiežių Honorijų I. Mokslui pagilinti, 1899 m. jis (27 metų) nuvyko į Friburgą, kur didysis Weissas tapo ir jo švyturiu. Apgynęs pas jį istoriškai apologetinę disertaciją apie Šv. Stanislovą, troško būti «lietuvių Weissu». Tokiu jis tam tikra prasme ir pasidarė, nes be atvangos rašė vieną po kito traktatus, kuriuos vėliau (1929-1932; 1957-1960) sujungs į trijų tomų veikalą *Katalikų tikyba pagal apaštalų sudėjimą*.

Savo tautiečių apologetu Būčys pasidarė, nepaisy damas daugybės eitų pareigų ir to fakto, kad apie 40 savo gyvenimo metų praleido svetur. Bet ar jis darbavosi Romoje ar Amerikoje, vis gavai įspūdį, kad šis mažutis vienuolis su dideliu savo autoritetu yra čia pat Lietuvoje. Nežiūrint savo mokslingumo, jis niekad neišpuikėjo, ir dėl to iškritikuotas (58 metų), sakysime Karevičiaus (69 metų), jis nesupyko, nors zanavykiškas savo vertės pajautimas jam tuo atžvilgiu kai kada ir statydavo k'iučių. Joms nugalėti jis pasirinko būdingus slapyvardžius — Bernys, Pulvis, — ir savo *Atsiminimuose* kukliai pažymi: «Į tarptautinį katalikų apologetikos mokslą nieko nesu įdėjęs»¹⁵. Nors tai ir gali būti teisinga, vis dėlto galima pritarti Ivinskio vertinimui: «Jis buvo uolus Kristaus kareivis, didysis Jo moklo skydas lietuvių tautoje»¹⁶.

Būčio vardas neišvengiamai primena kitą — Matulaičio vardą, nes nuo tų laikų, kada juodu 1907 m. Petrapilyje susitiko kaip Dvasinės Akademijos profesoriai, beveik vienmečiai (Matulaitis 36, Būčys 35 metų), tapo dvasios broliai — mūsų religinio gyvenimo *Castor et Pollux*. Nepaisant gi bendros savo krypties, juodu (pagal savo prigimtį) ir žymiai skyrėsi. Matulaitis buvo religinių bei kultūrinių žygių strategas, o Būčys jo štabo viršininkas ir adjutantas kartu.

Būdamas savo ūgiu žymiai aukštesnis už Būčį, ir prabildamas tvirtu, bet maloniu balsu, Matulaiti tave tuoj pagaus ir nejučiomis

¹⁴ Z. IVINSKIS, *Vysk. Petras Pranciškus Būčys*, žr. *Aidai*, 1952 m. 1 nr., 1 psl.

¹⁵ Ten pat, 17 psl.

¹⁶ Ten pat

palenks savo planams — tai vadas iš Dievo malonės. Nors ir jis (30-31 metų) Friburge pas Weissą studijavo apologetiką, tačiau dar prieš tai (28 metų) Petrapilyje buvo parašęs darbą *De iure belli et pace aeterna*, parodydamas tuo savo polinkį į kovos vedimą ir amžinos taikos siekimą. Bet tam reikėjo armijos, kurią paruošti jis jautėsi pašauktas. Tuo tikslu jis dar Petrapilyje suspietė studentus, Varšuvoje darbininkus, Friburge jaunos marijonus, Marijampolėje (be savo ordino brolių) dar Vargdienių seseles, Vilniuje sutaikė nuolat rietenas keliančius tikinčiuosius. Kur jis veikė, ten formavosi eilės.

Po Vilniaus kankinystės (47-54 metų) jis (55 metų) Romoje paruošė pirmąjį Lietuvos bažnytinės provincijos projektą ir Kaune padėjo jį įkurti. Tuo jo « dvasios kariai » gavo vadus (vyskopus) ir užėmė pozicijas jau savame « kovos lauke » ties iš rusų besiskverbiančiu ateistiniu komunizmu. Paskui « Dievo strategas » metėsi į Ameriką, kur aplankydamas 90 lietuviškų parapijų, stengėsi jas tiek religiška, tiek tautiška sutvirtinti ir tuo jas apsaugoti nuo ištirpimo anglosaksų tirpinimo katile. Sugrįžęs į Lietuvą, padrašino po kairiųjų ir paskui po liberalų valdžia patekusius tikinčiuosius. Tačiau jam jau nebeteko jų dvasiniai rikiuoti, nes mirtis 1927 m. pradžioje atėmė iš mūsų dvasios stratego (56 metų) maršalo lazdele.

Tik dabar platesnei visuomenei paaiškėjo, kad didį jos religinį vadą jau nuo pat jaunystės dienų (11 metų) buvo slėgusi kaulų džiova ir tai, būtent, taip smarkiai, kad gydytojai jau buvo pasiruošę jam nupiauti vieną koją, kad jam Friburge (29 metų) buvo padaryta skausminga operacija ir kad iki grabo lentos jį lydėjo mirties šešėlis ir nenumaldomi skausmai. Per 45 metus ligos kamuojamas, jis anksčiau ir giliau už tuos, kurie buvo sveiki kaip ridikai, subrendo dvasiniai, dėl to visą savo misiją suprato ir ją vykdė *sub specie aeternitatis*. Matulaitis yra mūsų kardinolas be purpuro, mūsų šventasis be altoariaus.

Nors šiame laikotarpyje pasireiškusių veikėjų daugumas buvo kilę iš Suvalkijos krašto, tauta savo dainiaus susilaukė iš žemaičių. Tokiu šioje generacijoje (ir ne vien joje) buvo *Maironis*, kuriuo « Šventoji Žemaitija » poetiškai apvainikavo savo kelių šimtmečių veiklą. Bet trimitininkas nuo Dubysos krantų trimitavo ne tik atsi-gręžęs atgal, o tautinio pavasario balsu (33 metų) šaukėsi jaunųjų lietuvių, kurių poetiniu aruodu tapo 1907 m. (autoriui esant 46 metų) išleistoji *Jaunoji Lietuva*. Aišku, kad po tokio galingo šauksmo nebeužtvenksi upės bėgimo!

Sociologiniu atžvilgiu įdomu, kad *Maironis* (29 metų) pirmą savo knygą išleido *Zanavyko* vardu. Ar jis, taip darydamas, norėjo pasi-

naudoti aukšta tuomet sūduviečių reputacija, ar tuo žemaitis, dar spaudos draudimo laikais (1891), tik norėjo suklaidinti rusų šnipus ?

Gustaitį galima būtų vadinti jaunesniu Maironio broliu. Bent toje poezijos dalyje, kur vyrauja patriotinės bei visuomeninės temos. Kiek jos buvo artimos jautriai jo širdžiai bei romantiškoms jo pažiūroms matyti iš to, kad jis rašantį prieauglį skatino savo talentą pašvęsti Dievui ir Bažnyčiai, tautai ir tėvynei. Bet jo nebūta kurs-tančio šauklio, jis buvo menininkas, įvelkęs žodį į dailius rūbus. Ne veltui jis (34 metų) savo Friburge apgintą disertaciją pašventė Mickevičiaus *Krymo sonetams* ir neveltui vertė Baudelairą. Kuone visa savo lyrika jis įvedė nemaža artizmo į pomaironinius laikus. Kiek jam rūpi grynai grožinis elementas matyti iš jo (53 metų) sustatyto stilistikos vadovėlio. Estetinių bruožų iškėlimu jis gerokai peržengė savo kartos ribas ir parodė kelią, į kurį vėliau, jau tikru meistriškumu, įsuks Putinas. Gustaitis — maironiškumo saulėleidis ir putiaiškumo saulėtekis.

Romantiškas susižavėjimas ženklina ir Pečkauškaitės darbuotę, nes ji siekė atsiplėšti nuo svetimos jos dvasiai aplinkos. Šis išvidinis išsivadavimas pasireiškė anksti, dar jos gudų bei žemaičių bajorų kilmės lenkiškai kalbančioje šeimoje. Višinskio patriotinių jausmų uždegta, ji lietuvių kalbai ne tik davė pirmenybę, bet per ją dar žengė ir į literatūrą, prie kurios puoselėjimo ji toliau reikšmingai prisidės. Tikinčia širdimi ji norėjo persunkti krikščioniška dvasia literatūrą. Jai paaukojo ji ir šiltus savo jausmus, turėtus laisvesnių pažiūrų « broleliui-dobilėliui » (Višinskiui), kuris, lyg atsidėkodamas savo literatūrinei globotinei, ją vadindavo « sesute-lelijėle ». Suprantama, kad ir Tumas, vis naujus talentus medžiodamas, greit ją atrado ir daugiau nebe paleido.

Bet kupina idealistinės dvasios, siekiančios tobulinti žmogų, o ypatingai jaunąją lietuvaite, Pečkauškaitė neužsidarė estetiniam susižavėjimui kažkokioje gintarinėje pilyje, o savo plunksną paskyrė auklėjimui. Kad ši dar tobuliau galėtų tarnauti jos troškimams, ji susirado anuomet garsųjį pedagogą Försterį, pas kurį ji (27 metų) 1905 m. išvyko į Žürichą. Tauri jo asmenybė ją taip giliai veikė, kad ilgainiui ji tapo « lietuviškuoju Försteriu ». Pagilinsi dar jo evangeliškos dvasios etiką katalikų Friburge, ji 1907 m. grįžo Lietuvon, kur tuojuo, spalio mėnesį, Kaune dalyvavo pirmajame lietuvių moterų suvažiavime. Nugalėdama savo drovumą, jame net skaitė paskaitą. Temą pasirinko: *Moters garbė ir jos gynimas*. Tai temai ji surado daug medžiagos. Turėdama prieš akis seksualinį margaičių išnaudoji-

mą daugelyje dvarų bei kaime moteriai daromas skriaudas, ji beldė į vyrų sąžinę, reikalaujama pagarbos mergaitės nekaltybei, žmonos orumui ir motinos misijai. Norėdama visus uždegti moraliniu taurumu, ji aukštai vertino savęs išsižadėjimą bei nugalėjimą. Nesitenkindama tik žodžiais, ji (31 metų) priėmė Gustaičio (41 metų) pakvietimą atvykti į Marijampolę ir būti jo vedamos *Žiburio* progimnazijos mokytoja bei bendrabučio vedėja.

Čia ji buvo savo vietoje, nes tiek pamokose, tiek pasikalbėjimuose ji švelniu tvirtumu ragino siekti aukštesnių vertybių. Tai skatinti jai nebuvo sunku, nes širdyje išsaugojo gyvą pavyzdį, savo motiną, kuri Tumo žodžiais buvo «beveik šventa, kantrybės ir išsižadėjimo idealas»¹⁷. Tai senojo dvaro Mamatė.

Nesunku pastebėti, kad Pečkauskaitė geriau pažinojo savo lytį ir dėl to ją labiau vertino už vyriškąją. Su šiaja artimesnių ryšių ji neturėjo, nes nepasižymėdama fiziniu grožiu, aplink save nesukūrė erotinės įtampos ir dėl to, likdama neištekejusi, neįžengė į tą palaimingą sferą, kurioje dvi sielos žavisi viena laime. Jai atrodė, kad dar nėra vyro, kuris galėtų prilygti Mamatei ir kad jį dar reikia išsiauklėti. Tai ji, Försterio paveikta, literatūriškai ir darė Šveicarijoje, kur išaugo jos (28 metų) *Vincas Stonis*. Norėdama jį iš knygos perkelti į gyvenimą, ji vėliau Židikuose priėmė augintinį, kuriam Kauno universiteto Filosofijos skyriuje leido eiti mokslus. Kaip ji džiaugėsi, kai jis Marijampolėje pradėjo auklėti gimnazistus, nes nūnai šalia Pečkauskaitės atsistojo ir «Pečkauskas». Vienok greita A. Kasakauskio mirtis išblaškė ir šią jos svajonę.

Nešališkai vertinant jos pažiūras, reikia statyti klausimą, ar ji — gal dėl jos menko fizinio patrauklumo — lyčių santykius kai kada nebus norėjusi pagrįsti negyvenimišku spiritualizmu? Žymu taip pat, kad kai kurioms jos tezių nesvetimas ir feminizmas.

Šalia garsesnių plunksnų, paunksnėje, darbavosi dar viena — Skvirecko. Nors jis kilimu aukštaitis (iš Panevėžio apskrities), jis savo poelgiu mažai tebuvo panašus į savo gentį, nes buvo atsiskyrėlis, savyje užsidaręs. M. Reinys, jo kaimynas iš Utenos apskrities, pasakojo, kad Skvireckas su savo broliais eidamas į bažnyčią, jiems liepęs eiti užpakalyje, nes ir neišvengiamame būryje norėjo būti vienas. Jis dėl to ir draugų kaip ir neturėjo. Ir tapęs kunigu, jis nepriartėjo prie žmonių. Savo 86 metus trukusiame gyvenime para-

¹⁷ J. BRAZAITIS, *Marija Pečkauskaitė*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, 22 (1960), 236 psl.

pijoje (vikaru) jis tesidarbavo vos 75 dienas. Jis visą laiką praleido prie rašomojo stalo, kurijos pareigūno kėdėje ar profesoriaus katedroje.

Nors jis savo kurialines pareigas ir sunkiausiose aplinkybėse ėjo sąžiningai, vienok neįsigijo visuotinio pasitikėjimo. Pavyzdžiui, 1913 m., kada Kaunui reikėjo naujo ganytojo, jis (41 metų), nepaisant Cirtauto (72 metų) rekomendacijos, kuriam jis buvo dedikavęs pirmą savo Švento Rašto vertimo tomą, Romos nebuvo paskirtas. O po šešerių metų, kada vysk. Karevičius (58 metų) buvo reikalingas pagalbininko, ši vieta buvo pasiūlyta kitam, ir tik šiam atsisakius, ta garbė atiteko Skvireckui (47 metų). Artimieji jau seniai žinojo, kad jo neabejotini gabumai jam skyrė kitokį darbą — Švento Rašto vertimą.

Kad tai milžiniškas užsimojimas, matyti iš to, kad lietuviai nuo pat krikšto iki XX amžiaus pradžios pilno Švento Rašto savo kalboje neturėjo. Tokiam vertimui atlikti reikėjo ne tik gerai valdyti savo, tuomet dar visai nenusistovėjusią (mokslinę) kalbą, o dar puikiai mokėti lotynų, graikų ir hebrajų kalbas. Bet nežiūrint šių sunkumų, Skvireckas (27 metų) 1900 m. tapęs Švento Rašto profesorium Žemaičių Kunigų Seminarijoje Kaune, ėmėsi šio darbo ir varė jį be atvangos, nežiūrint karų, revoliucijų, evakuacijų bei ištrėmimo, per 58 metus. Šis vertimas buvo vienintelis tikras jo rūpestis gulant ir keliart. Jį pradėjo charistinėje Rusijoje, jį tęsė nepriklausomoje Lietuvoje, jį baigė Austrijoje. Retas pasišventimo, ištesėjimo, atklaklumo pavyzdys.

Bet tai, ką laimėjo šis monumentalus darbas, nustojo kiti jo darbai. Tuo gal mažiau galėjo skūstis Kauno kurija, bet juo labiau pasigedo vado visuomenė. Skvireckas visuomenės nemėgo, nes ji tik kesinosi į jo brangų laiką, kurį išimtinai paskyrė didžiai savo misijai. Bet to nepaisant, jis nesiryžo pasitraukti iš kurialinio darbo. Gal iš sąžiningumo? O gal iš ambicijos, kuri ir jam nebuvo svetima? Galimas daiktas, kad jis nebuvo užmiršęs anų dviejų « užgavimų », kuriuos nūnai siekė išlyginti tvirtu išsilaikymu savo vietoje.

Ko Skvireckui trūko, to su kaupu turėjo Paltarokas. Šis gimė, beveik simbolis, 1875 m., t. y. tais pačiais, kuriais mirė Valančius. Jis tą mielai primindavo savo svečiams, nes iš to supuolimo jis sau padarė išipareigojimą. Ir tikrai, ar jis netapo « XX-to šimtmečio Valančius »?

Jis anksti susekė palaimingas iš Vakarų ateinančias sroves, ypatingai socialines. Dėl to ir greitai susižavėjo vysk. W. E. Ketteleriu (1818-1877), kuris vokiečiuose grūmėsi už teisingesnę socialinę tvarką, nebijodamas tam tikslui išeiti net prieš « geležinį kanclerį » Bismarką. Dar klierikas būdamas, Paltarokas suprato sekuliarinę Leono XIII

enciklikų reikšmę. Ypatingai giliai į galvą jam įstrigo 1891 m. išleistas raštas *Rerum novarum*, kuriuo katalikai gavo tvirtą ginklą prieš Markso ir Engelso *Komunistinį Manifestą*. Tai buvo gilūs išgyvenimai, kurie jį apsprendė iki grabo lentos. To pasėkoje jis, profesoriaudamas Kauno Seminarijoje, skelbė krikščioniškos demokratijos mokslą, kuriuo persunkti ir visi jo pamokslai, vadovėliai, pamokos, prakalbos, jo studijos ir straipsniai. Rezultatą šio daugiausia receptyvinio darbo Paltarokas (39 metų) suvedė į *Socialinį klausimą*, į veikalą, kurį be abejo pats Valančius būtų rašęs, jei būtų sulaukęs Leono XIII.

Negana žodžiu bei raštu platinti idėjas, reikia jas organizacijų bei mokyklų pagalba ir įkūnyti. Tą padarė taip sėkmingai, kad Karevičius, dideliai patenkintas tokia veikla, 1921 m. šį valančišką apaštalą (46 metų) paskyrė visos vyskupijos socialinės darbuotės vedėju. Paltarokas jau tuomet tiek dvasia, tiek kūnu buvo įspūdinga, magiška asmenybė, tikras ganytojas, kuriam dar trūko tik vyskupijos.

Kaip kiekviena karta, taip ir ši stengėsi «pratęsti save», t. y. užsitikrinti ateitį, formuodama pagal savo modelį ir sekančią generaciją. Tam tikslui būrelis kunigų, jų tarpe J. Žilius (37 metų) ir A. Kaupas (37 metų), dar 1900 m. J. A. Valstybėse buvo įsteigęs *Motinėlės* draugiją, kurios uždavinys (tarp kitko) buvo «gaivinti tautos supratimą per mokslą» ir «remti medžiagiškai besimokančią jaunvomenę». Pažymėtina, kad dar iš steigėjų kartos tąja parama galėjo naudotis kunigai: Matulaitis, Gustaitis ir Totoratis, visi trys sūduviečiai, ir Pečkauskaitė, o iš kitos kartos: Dovydaitis (Maskvoje) ir Šalkauskis su Mykolaičiu-Putinu (Friburge). Nebuvo aplenkti nė menininkai, nes muzikas St. Šimkus ir tapytojas A. Varnas buvo *Motinėlės* remiami.

Šios amerikietiškos *Motinėlės* modeliu ir vardu 1907 m. toks pat fondas kunigų Dambrausko-Jakšto (46 metų), Olšauskio (40 metų) ir Šaulio (35 metų) buvo įkurtas ir Lietuvoje, kur sekretoriaus pareigas ėjo Paltarokas (32 metų). Būdinga, kad vėliau Jakštas (54 metų) Šalkauskiui (29 metų) išrūpino stipendiją iš užjūrio, nors jo matematiškai griežtas mąstymas nesižavėjo jauno prašytojo solovjoviškais polėkiais. Tai parodo, kad perėjimas į antrą kartą vyko neįprastai taikingai.

Neatsiliko nei privatūs šelpėjai. Antai, tas pats Jakštas į mokslus leido apie dešimtį savo giminių, kurių vieną į Rusiją ištremtasis (30 metų), atsikvietė pas save net į Ustiužną. O Pečkauskaitė pati gyvendama (pas kun. Bukantą) po svetima pastoge, šelpė, kaip jau matėme, jaunikaitį, kuris turėjo tapti «antros kartos Vincu Stoniu».

Pirmoji karta, išpildžiusi savo pareigą antrosios atžvilgiu, jos laukė šviesia viltimi.

ANTROJI KARTA

POSŪKIS Į VAKARUS

NUO VORONEŽO SAJŪDŽIO (1917) IKI «NAUJOSIOS ROMUVOS» ISTEIGIMO (1931)

Laisvę atkovojus ir valstybę atkūrus, dabar svarbu visą naują buitį pripildyti intensyviai pulsuojančiu gyvenimu. Krikščioniška visuomenė, krikščioniška valstybė su krikščioniška kultūra — štai vyriausias šios generacijos tikslas. Vadinasi, apsigynus bei atsiplėšus nuo Rytų, nūnai svarbu dvasine krikščioniškų Vakarų pagalba saviškai įsikurti ir naujoje pastogėje kūrybiškai užsimoti.

Kadangi naujoji karta pačioje pradžioje paprastai dar nėra pakankamai susicementavusi, ji dar mielai naudojami, — kad ir nematomi, — tėvų pagalba, ypatingai jei abi generacijas riša panaši ideologija. Dėl to jaunieji ir šikart remiasi savo Jakštais, Tumais, Maironiais, Matulaičiais, Būčiais, Paltarokais, Pečkauskaitėmis ir dar kitais, nuo kurių su laiku betgi atsitolina. Bet kadangi bendra kova už nepriklausomybę abi kartas buvo suplakusi į vieną vienetą, šis procesas vyko tik lėtai.

Kiek *Motinėlės* ir giminingų fondų pastangos buvo sėkmingos, liudija naujos kartos elitinio branduolio padidėjimas iki daugiau 50 asmenų. Reikšminga, kad jų tarpe užtinkame apie 30 pasauliečių, nūnai tapusių dvasiškiams tikrais partneriais. Ši matematiška pusiausvyra leido pilniau apimti gyvenimą. Prie to žymiai prisidėjo ir moterys, nes Pečkauskaitės (ir prel. Januševičiaus bei kitų) sėkla buvo prigijusi.

Moterų įtaka į savo generaciją dažniausia yra tyli, bet patvari, ir dėl to sėkminga, ypatingai ta, kuri plaukia iš vienuolynų. Tai žinodamas, Matulaitis (47 metų), savo dar 1912 m. Friburge pradėtą, bet pirmo pasaulinio karo sutrukdytą darbą, po šešerių metų tęsė Lietuvoje, kur vysk. A. Karosas 1918 m. spalio 15 d. patvirtino jo įkurtą Nekaltai Pradėtosios Švenčiausios Mergelės Marijos Seserų Kongregaciją, kurios narės trumpai buvo vadinamos Vargdienių Seserimis. Jos buvo tikras tos kongregacijos kūrėjo atvaizdas, nes nebuvo individualistinės užsidarėlės, bet artimo meilės paskatintos «praktiškos Mortos», kurių svarbiausia maldaknygė buvo naudingi, išganingi darbai. Žemės ūkio ir kitos mokyklos, vaikų darželiai,

studijų namai, bendrabučiai, rūpinimasis labdarybe, menu ir net technika charakterizuoja tų seserų plačiašakę darbuotę. Ypač uoliai jos pasidarbavo spaudos srityje, kur jaučiamai padėjo išgalėti « penktajai pasaulio galybei ». Tam tikslui jos iš Vokietijos atsigabeno moderniškas mašinas, kuriomis apie 1937 metus spausdino 20.000 egzempliorių mėnesinio žurnalo *Moteris*, 15.000 tiražu O. Labanauskaitės redaguojamo pavasarininkių organo *Liepsnos* ir 3.000 egzempliorių Dovydaičio įkurto ateitininkėms žurnalo *Naujoji Vaidilutė*. Vargdienių seselės tikrai atitiko savo pašaukimą.

Tame darbe Matulaičio Seselės 1920 metais susilaukė paramos iš Kazimieriečių. Tai buvo 1902-1905 m. Ingenbohle pas Šveicarijos Kryžietes išauklėtos seselės, kurios kunigams A. Milukni ir A. Staniukynui globojant, nuo 1905 m. darbavosi Amerikoje ir dabar, motinos Kazimieros Kaupaitės (40 metų) vadovaujamos, įleido šaknis ir nepriklausomoje Lietuvoje. Tai, berods, pirmas kartas, kad stipri mūsų kolonija Jungtinėse Amerikos Valstybėse, — duktė svetur (bet dar nesvetima), kultūros srityje atsidėjo motinai. Pakvietė jas vysk. Pr. Karevičius (57), kuris pavesdamas joms Pažaislio vienuolyno rūmus, davė centrą, iš kurio mūsų Kazimierietės išvystė plačią veiklą. Bene svarbiausias jų rūpestis buvo išauklėjimas naujos mergaičių kartos. Šiuo atžvilgiu jų Kaune *Saulės* rūmuose laikoma gimnazija buvo tikra pažiba, nes ji atitraukė savo mokines nuo egoistinių palinkimų, ir jose sustiprino visuomeninį idealizmą bei socialinį išpareigojimą.

Būdinga (ir visai suprantama), kad anuose audringuose laikuose moterys mielai naudojosi vyrų parama: antai, Kubilinskaitė (28 metų) kan. Januševičiaus (43 metų), kuris buvo berods tikras, bet slaptas pirmojo Lietuvos Moterų suvažiavimo (1907) organizatorius; kun. Krupavičiaus (35 metų) pagalba naudojosi Galdikienė (29 metų) bei Gvildienė (33 metų). Dėl to vienas stebėtojas humoristiškai išsireiškė: katalikės tuomet dainavo savo pasižymėjusių vyrų balsais.

Šis linksmas žodis negali būti taikomas Dr. Bakšytei-Karvelienei, kuri įgimtu jai savarankiškumu pasuko labiau lytinės emancipacijos kryptimi. (Gal dėl to *Lietuvių Enciklopedija* ją mini po mergautine jos pavarde). Įsitikinusi, kad moteris nėra kokia prastesnė vyro kopija, o lygiateisė jo partnerė, — iš ko ji padarė beveik feministines išvadas, — ji įnešė realistiškesnių tonų į romantiškesnę Pečkauskaitės melodiją, nors reikia ir šioje vietoje pabrėžti, kad ir ši, likusi neištekėjusi, turėjo savotiškų rezervų vyro atžvilgiu. Bakšytė turėjo kovingą brolių kunigą Juozą (1884-1925),

kuri per pirmą karą vokiečiai buvo kalinę Vilniuje ir kuri, atrodo lenkai, dėl jo ryšių su mūsų veikėjais sostinėje, iš pasalų nušovė (40 metų). Panašiu pasiryžimu pasižymėjo ir jo sesuo Veronika. Ši baigusi lietuvių gimnaziją Voroneže, studijavo pedagogiką ir gretimus mokslus Mūnsterio, Mūncheno ir Karaliaučiaus universitetuose, kur stipriai buvo paveikta Vakarų feministinio sąjūdžio. Po to ji 1927 m. (29 metų) pionieriška dvasia įsijungė į Lietuvių Katalikių Moterų Draugijos veiklą. Jos iniciatyva buvo įkurta eilė sekcijų: Mergaičių Globos, Motinos ir Vaiko, Ūkininkių ir kitos, kuriomis ji Vakarų modeliu siekė išauklėti savo vertę žinančią ir nuo vyro mažiau priklausomą lietuvę. Visą šią darbuotę turėjo apvainikuoti jos išplanuota Katalikių Socialinė Mokykla. Ši prieš pat antrąją pasaulinį karą buvo atidaryta Vilniuje, kur, dr. Onai Norušytei (34 metų) vadovaujant ir Vargdienių Seselėms padedant, darbas viltingai užsimezgė.

Kadangi daugelis dar patriarchališkai nusiteikusių vyrų Karvelienės — iš dalies sufražetiškai nuspalvintuose — užsimojimuose įžiūrėjo modernistišką pasikėsinimą į tradicines savo teises, kurias bandydavo apginti tam tikromis citatomis iš Šv. Pauliaus laišku, tai užsimezgė savotiška, tiesa, gana nuosaiki «lyčių kova». Pati L. K. Moterų Draugija, Galdikienės, Gvildienės, Ladygienės ir kitų vedama, stengėsi pamažu atsitolinti nuo blankstančių tradicijų, kas joms seimuose įstatymų keliu bent iš dalies pavyko.

Ir antroji karta susidėjo iš dviejų pusgeneracijų. Vyresnieji yra gimę tarp 1880 ir 1890 metų, o jaunesnieji sekančiame dešimtmetyje. Visai tad natūralu, kad anieji visuomenėje ir anksčiau pasirodė — Kubilinskaitė, J. Vailokaitis, Kuraitis, Reinys, Krupavičius, Dovydaitis, Gvildienė, Draugelis, Bistras, Galdikienė ir kiti, kuriems kiek vėliau į pagalbą pasiskubino tos generacijos juniorai — Pakštas, Putinas, Karvelis, Bakšytė-Karvelienė, D. Jasaitis, Leimonas ir jų amžininkai.

Šios laiko atžvilgiu skirtingos pusgeneracijos turėjo ir kiek skirtingus uždavinius. Pirmai teko pastatyti namus, t. y. atstatyti valstybę, aptvarkyti visuomeninį gyvenimą, nustatyti socialinius santykius pagal seną išmintį *primum vivere*. Antroji jau galėjo pasišvesti kitai medalio pusei — *deinde philosophari*, vadinasi, galėjo daugiau rūpintis kultūra platesne šio žodžio prasme. Uždavinių eilė logiška, nuosekli. Tų uždavinių realizatoriai yra Krupavičius ir Šalkauskis, anas pasireiškęs pirmame, šitas — antrame puslaikyje.

Bet pirmiausia ir lygiagrečiai reikėjo visą epochą pripildyti tokia dvasia, kuri galėtų tapti visų šių užsimojimų siela. Ir šiam

uždaviniui ši karta turėjo savo vadovą bei variklį — D o v y d a i t i . Šis vėl savo sumanymams įkūnyti turėjo savo pagelbininkus — ateitininkus, o šie vėl kaime turėjo savo padėjėjus — pavasarininkus. « Galvoju, — taip pasisakė Yla, — kad krikščioniškos kultūros posūkiui galėjo turėti jo 1911 m. pirmame *Ateities* numeryje išspausdintas straipsnis *Trys pamatiniai klausimai*. Šis taiklus piūvis per teologiją, filosofiją ir gamtos mokslus, atsirėmus į Vakarų mokslinius laimėjimus, atpalaidavo nemažą dalį šviesuolių nuo 50 metų atsilikusio rytietiško, mokslinio galvojimo. Tuo Lietuva buvo pastatyta vakarinės kultūros pažangos bėgiu. Tai buvo ne tik *Magna Charta* ateitininkams, bet ir visiems Lietuvos inteligentams, taip pat ir kunigams »¹⁸.

Nepasitenkindamas tokia žodine deklaracija, Dovydaitis pats ėmė ją vykdyti jaunųjų pagalba. Kad jie pilnai įsisąmonintų, jis pristeigė tiek žurnalų, kad tuo net tarptautinėje publicistikoje tapo tikra retenybe — *rara avis*.

Faktas, kad jis savo leidinius daugiausia pripildydavo vertimais iš svetimų, pirmoje eilėje vokiškų šaltinių, paliudija, kad ir antroji karta mėgo pasiturtinti Vakaruose, kurių atkrikščionintu mokslu ji taip susižavėjo, kad net identifikavosi su juo. Neveltui tad Dovydaitis įstojo į vokiečių katalikų mokslo draugiją *Gorres-Gesellschaft*. Jis net norėjo nuvykti į vieną jos Studijų Savaičių. Bet klaidžiam Berlyne nebesusigaudęs, grįžo namon. Nors jis savo versmių tiesioginiai taip ir nematė, jis ir toliau prisunkė jų idėjomis savo kempinę, kuria dar uoliau trynė nukrikščionintą mokslą nuo Lietuvos lentų.

Užsimodamas enciklopediniu mastu, Dovydaitis ne visur pajėgė kasti giliai, dėl ko ir jį iš dalies ištiko Jakšto likimas. « Jis, — anot Ylos, — operavo plačia ir dažniausia ne sava medžiaga; kirto iš jos gabalus ir ritino tiesiai į spaustuvės volus »¹⁹. Vienok nepaisant savo pavoingo platumo, jis daugelį mūsų jaunųjų, pirmas trečios generacijos kregždės, taip gausiai aprūpino moksline medžiaga, kad jiems lengva buvo orientuotis. Jie nebepaklys Berlyne. Be to, jis paskaitomis bei rašiniiais, kurių tarpe vyravo vertimai ir santraukos, to mokslo davinius nešė ir į gimnazijas, net į kaimą, tuo raštu ir žodžiu tęsdamas 1915 m. mirusio Balvočiaus ir dar ankstyvesnių švietėjų darbą.

Trankymasis po provinciją — po gimnazijas bei parapijų sales (ar zakristijas) ir « pamokslavimas » šventoriuose kitai « knygų pelei »

¹⁸ Asmeniškias pranešimas autoriui.

¹⁹ St. YLA, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija. Bendras žvilgsnis į praeitą kelią*, žr. L.K.M. *Akademijos Suvažiavimo Darbai*, V (1964), 24 psl.

būtų buvęs tikras vargas. Bet ne jam, nes tai laikė būtinu apaštallavimu liaudies tarpe, iš kurios buvo kilęs, — tėvas teturėjo šešis hektarus žemės, — ir nuo kurios jis ir profesoriaus katedroje nesiskyrė. Dėl to ir liko, — kaip jis pats save vadino, — «sakuotnugariu». Kaip toks jis ir naudojosi tarp miškų užaugusių kaimiečių žodynu, elgėsi ir miestiečių draugijoje kaip jie, kas kartais keistai kontrastavo su tauriu jo būdu. Jis niekad nesvyravo, dėl to nei režimo padiktuotas kalinimas (46 metų), nei (laikinas) atleidimas iš universiteto (50 metų) negalėjo išgundyti jo iš pasirinkto kelio, kuriuo jis bandė moksle prasiveržti prie tiesos, o visuomenėje prie teisybės.

M. KRUPAVIČIAUS PUSLAIKIS (1917-1926)

Pirmasis šios kartos dešimtmečiui (1917-1926) charakterį davė Mykolas Krupavičius. Pasižymėjęs dar Lietuvoje interencijomis skriaudžiamųjų naudai, pirmą žymią progą pritaikyti savo neeilinius visuomeninius gabumus jis (32 metų) gavo 1917 m. Voroneže, kur evakuotų lietuvių gimnazistų tarpe ėjo kapeliono pareigas. Caristinės Rusijos sugriuvimas visiems laisve užsidedusiems teikė tikrą viltį. Reikėjo tik vado, kuris šiam užsidedusiam jaunimui rodytų kelią ir lavintų jį politiškai. Tokiu švyturiu jam, ypačiai ateitininkams, buvo Krupavičius. Šie, auklėjami tokio sugestyvaus dvasininko, savyje apjungiančio kunigėlio žavumą ir liaudies tribūno hipnotiškumą, išsivystė į elitą, kuris neužilgo sprendžiamai prisidės prie Lietuvos atstatymo. «Mėgiamiausia kun. Krupavičiaus tema buvo nepriklausomos Lietuvos žavinga ir patraukli vizija» — pažymi Bernardas Žukauskas savo atsiminimuose²⁰. Jis «buvo tas akstinas, kuris neleido mums rankų nuleisti ir sutinkamų kliūčių nusigąsti»²¹.

Jo reikšmę dar padidino ta aplinkybė, kad jis galėjo pasitikėti tuo savo kadru, susikristalizavusiu iš 400 Voroneže susispietusių ateitininkų. «Ir tada kai nustojome savo tarpe Krupavičiaus, nenusiminėm ir darbą toliau tęsėme, nors aplinkui bolševikų buvo liejamas kraujas»²². Tų jaunų, entuziastiškų sekėjų sąrašas yra svarus, nes jame, pavyzdžiui, figūruoja E. Draugelis (29 metų), Bistras (27), V. Endziulaitis (24), Gruodis (21 metų, vėliau jėzuitas), Turauskas (21), Karvelis (20), B. Žukauskas (20), D. Jasaitis (19), Matulionis (19), Pakuckas (19), Malėnas (17 metų). «Mergaitės neapsileido vyrams, — dar priduria Žukauskas. — Kai kurios jų parodė pasi-

²⁰ B. ŽUKAUSKAS, *Pirmojo pasaulinio karo tremtyje*, Čičaga 1961, 163 psl.

²¹ Ten pat, 133 psl.

²² Ten pat.

gėrėtinos drąsos»²³. Iš jų itin išsiskyrė Vera Bakšytė (20 metų, veliau Karvelienė). Būdinga jai, kad ji pasipriešindavo kai kada po paskaitų ruošiamiems, Krupavičiaus toleruojamiems, šokiams. Šalia jos prasikišo ir Vincė Jonuškaitė (15 metų, dainininkė). Visų senioras buvo sumanusis teisininkas Tumėnas (37 metų), kuris tačiau dėl iškalbos stokos viešai mažiau galėjo pasireikšti.

Šitaip išsiauklėtą visuomeninės akcijos štabą Krupavičius vėliau dar papildė kitų kolonijų jėgomis iš Petrapilio, Maskvos, Minsko, Tambovo, net iš Kaukazo ir Sibiro: «Jaunos sielos, karštos širdys... [Tas jaunimas] ėjo tėvynės laisvinimo keliu nieko nepaisydamas»²⁴. Žukauskas neperdėjo.

Šitokio kadro remiamas, Krupavičius vėliau tėvynėje drąsiai galėjo atsistoti priešakyje krikščionių demokratų, kurių dvasios tėvas buvo Leonas XIII, nes jo socialinės enciklikos spaudos draudimo laikais slaptaip apkeliavo seminarijas bei eilę klebonijų. Šis popiežius budresniems katalikams tiek buvo brangus, kad jie 1892 m. atsisakė toliau bendradarbiauti *Varpe*, Kudirkai jame užpuolus anas enciklikas. Iš šiųjų Būčys (32 metų), Jakštas (44 metų) ir Maironis (42 metų) 1904 m. buvo sustatę lietuviams reikalingą socialinę programą, kurią Krupavičius, 1918 m. sugrįžęs į Vilnių (32 metų), galutinai paruošė politinės akcijos reikalams. Valstybės konstitucija su žemės reforma yra tik žymesni iš tų įstatymų, kurių krikšto tėvas yra anas popiežius. Norėdami dar labiau įpilietinti jo idėjas Lietuvoje, krikščionys demokratai 1922 m. Kaune įkūrė «Leono XIII Fondą». Šis tarp kitko įsigijo namus su spaustuve ir nuo 1923 iki 1936 metų leido dienraštį *Rytą*, kuris 1927 m. turėjo per 8.000 ėmėjų.

1926 m. perversmas ūmai nutraukė viešą Krupavičiaus veiklą politikoje. Šis nutildymas iš nedemokratiško režimo pusės buvo tikras smūgis katalikų visuomeninei akcijai, kuri buvo paremta pažangesne socialine samprata ir gilesne kultūrine mintimi. Tas smūgis kartu buvo taikomas ir bendram krikščioniškos demokratijos sąjūdžiui Europoje, nes Krupavičius nebuvo koks vienišas partizanas, o tikras brolis italui Don Sturzo, prancūzui Marc Sangnier, vokiečiui (Kölno miesto burmistrui) Adenauer, Austrijos prelatui ir ministrui Seipel.

Šis nutildymas buvo nuostolis ir Krupavičiui pačiam, nes jis buvo kaip tik pasiekęs tuos 40-sius metus, kurie, kaip jau girdėjome, yra patys brandžiausi žmogaus gyvenime. Žinoma, jo išauklėtos jėgos neišsisklaidė, tik ieškojo naujų pasireiškimo galimybių. Žymi

²³ Ten pat, 61 psl.

²⁴ Ten pat, 6 psl.

jų dalis jas rado siauresnėje kultūros plotmėje, kur jas išskėstomis rankomis priėmė kitas vadas — Šalkauskis. Bet apie tai kalbėsime kiek vėliau.

Vienas paskučiausių krikščionių demokratų laimėjimų buvo Lietuvos Bažnytinės Provincijos sudarymas. Arkivysk. Matulaičiui (55 metų), Apaštališkajam vizitatoriui uoliai rūpinantis, vysk. Skvireckas (53 metų) paruošė atitinkamą projektą, pagal kurį Pijus XI 1926 m. balandžio 4 d. savo bule *Lituanorum gente* tą provinciją ir įkūrė. Šituo istoriniu aktu Lietuvos katalikai buvo suvesti į vieną bažnytinę šeimą, kas moraliai sustiprino tautą ir tikintiesiems atidengė naujų kultūrinių horizontų. Juose sužibėjo lietuviškieji idealai, dėl kurių ilgai buvo kovota, nes niekad Lietuvos Bažnyčia nebuvo tokia lietuviška in *capite et membris* kaip dabar.

Bet daugelis kunigų ir pasauliečių, ypatingai jaunesnieji, kuriems sąžinė itin liepė *sentire cum Ecclesia*, paabejojo ar episkopatas, kurio vidutiniškas amžius siekė beveik 60 metų, bus pakankamai judrus toms naujoms pareigoms. Ypatingai paabejota, ar pirmasis Kauno arkivyskupas Skvireckas tiks sunkiam savo uždaviniui būti siela ir organizatorium šio naujo bažnytinio organizmo. Jis pats nesitikėjo būti paskirtas į tą reikšmingą vietą, o manė būsiąs Panevėžio ganytoju. Dėl to ten ir buvo nuvykęs apžiūrėti įsikūrimo galimybės; ir koks buvo jo nusistebėjimas, gavus paskyrimą į metropolito sostą! Vatikanas, matomai, nenorėjo jo, jau du kartu apsvylusio, trečią syk apvilti iškėlimu iš Kauno, kur jis jau nuo 1919 m. (46 metų) ėjo vyskupo pagalbininko pareigas.

Kad vadovaujančių katalikų būkštavimai nebuvo be pagrindo, matyti iš tos keblios padėties, į kurią pateko visa eilė mūsų bažnytinių reikalų pirmiau kairiųjų, o paskui tautininkų valdymo laikais. Nors metropolitas iš savo kabineto, kur tuomet rašė komentarus *Evangelijoms* bei *Apaštaly Darbams* ir atidžiai, ir ne be širdgėlos sekė nepageidaujama kryptimi besivystančius reikalus, jis betgi nepajėgė raidos pakreipti tinkamesne vaga, nes nebuvo akcijos, o reakcijos, — ir tai silpnos, — žmogus.

Dar jaunam klierikui Vaitkui (22 metų), su sveikinimais atsilankiusiam pas savo profesorių (32 metų) Kauno kunigų seminarijoje, atrodė, kad jis buvo kiek susivaržęs. « Aišku, jog jis neką teturi mums pasakyti, nes pratęs daugiausia savip gilintis ir su knygomis kalbėtis »²⁵. Ir per paskaitas jis toks: « Stengias į mus nežiūrėti, o jei

²⁵ M. VAITKUS, *Mistiniame Sode*, Putnam, Conn., 1957, 57 psl.

pažiūri, tai taip nedrausiai. Kalba stiproakai varžydamasis ir nervindamasis. Rods, nėra man tekę iš jo nugirsti kokį juoką. Net šypsodavosi retai»²⁶. Nenuostabu, kad ir trečios kartos atstovas Yla panašiai atsiliepė: « Jis užsidarė, kaip kalinys, ir 40 metų pašventė Šv. Rašto vertimui. Dėl žodžio linkęs užsimušti, kol jį suras »²⁷.

Tokią pasyvumą kuone viskam, kas tiesioginiai nelietė didžiojo užsimojimo, pastebėjo ne tik arčiau Kauno Kurijos stovėję mūsų veikėjai, bet ir mokslininkai, kadangi metropolitui mažai tesisekė ginti Teologijos-Filosofijos fakultetą nuo apgraužimo iš režimo pusės, nors ta mokslo įstaiga, kurios kanclerio pareigas jis ėjo, buvo konkordatu su Šventuoju Sostu garantuojama.

Tuo susirūpinę, mūsų vadai pagalbos ieškojo provincijoje, pirmoje vietoje pas Panevėžio ganytoją P a l t a r o k ą , kuris savo dvasia buvo artimas jų širdžiai. Tad šis, anot Vaitkaus, « vyskupas akingas ir dantingas (ir liežuvingas!) ... tas geraširdis griežtasis valdovas »²⁸ tapo tikroju antros generacijos metropolitu. Charakteringas šiuo atžvilgiu yra šis Ylos (22 metų) pasakojimas: « Paltarokas (55 metų) buvo kietas ir griežtas vyras. Jo visi [kunigų seminarijoje] bijojo, bet mylėjo ir gerbė. Įsteigus bažnytinę provinciją, aš labiau norėjau pakliūti į jo vyskupystę. Tačiau nepavyko; teko pasilikti Kauno arkivyskupijoje »²⁹.

ST. ŠALKAUSKIO PUSLAIKIS (1927-1936)

Su šviesia viltimi į Panevėžį žiūrėjo ir Š a l k a u s k i s . Dėl to jis 1927 m. ir buvo prašęs tenykščio ganytojo (53 metų) laiminti savo (41 metų) moterystę su Julija Paltarokaite (23 metų), vyskupo giminaite. Pasinaudodamas « savo ganytojo » parama, mūsų filosofas, tuomet ir vyriausias ateitininkų vadas, drąsiau žengė į tą dešimtmetį (1927-1936), kurį paženkliname jo vardu.

Mūsų mintytojui kraštas nebuvo tik vieta, kur gimsta, pluša ir miršta vienodai kalbą žmonės, šis jam pirmiausia buvo teritorinė atrama tautai, kuriai skirtas tam tikras, tik jai nužiūrėtas uždavinys. Plačiai išsimokslinęs tiek solovjoviškuose Rytuose, tiek neotomistiniuose Vakaruose, jis lietuvių paskirtį *sur les confins de deux mondes*

²⁶ Ten pat, 136 psl.

²⁷ St. YLA, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija. Bendras žvilgsnis į praeitą kelią*, žr. L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbai, V (1964), 23 psl.

²⁸ M. VAITKUS, *Mistiniame Sode*, Putnam, Conn., 1957, 37 psl.

²⁹ Plg. M. KRUPAVIČIUS, *Vysk. Kazimieras Paltarokas*, žr. *Tėvynės Sargas*, 1958 m. 1 nr., 6 psl.

suprato taip, kad jo tauta krikščioniška dvasia turėtų sujungti dviejų pasaulių dvasines vertybes lietuviškai apreikštoje kultūroje. Tokia istoriosofiška koncepcija jis savo tautiečiams atidengė pašaukimą suvesti į vienumą Rytų ir Vakarų civilizacijas. Tuo mūsų filosofas perkėlė į dvasinę plotmę, ką senos Lietuvos valdovai siekė politiškai. Gal Šalkauskis tam tikra prasme yra sudvasintas Vytautas?

Pats žengdamas nurodytu keliu, jis vis naujais veikalais ir straipsniais atskleidė įvairius to paskyrimo aspektus, tuo viename asmenyje sujungdamas filosofą su pedagogu. Pastarasis rėmėsi ne tik Willmannu su Devaud, bet ir Pečkauskaitės dar anksčiau taip vertinamu Förstერიu, jų davinius panaudodamas savo bet kokių kraštutinių vengiančioms sintezėms.

Gerai žinodamas, kad jis, fiziškai toks silpnutis ir liguistas, yra reikalingas bendradarbių, Šalkauskis (29-35 metų) dar Friburge studijuodamas (1915-1920), ieškojo dvasios prietelių. Gyvendamas kurį laiką viename bute su Pakštu (26 metų), iš jo sužinojo apie JAV lietuvių tarpe išdygusį elitinį Romuviečių sąjūdį. Kadangi šis, jo manymu, būtų tikęs jo planams, jis buvo linkęs jį perkelti ir į Lietuvą. Tam tikslui Šalkauskis (35 metų), sugrįžęs į tėvynę, 1921-1922 m. ėmė leisti tautinės kultūros ir pilnutinio gyvenimo laikraštį *Romuva*, kuris turėjo išdirbti ideologiją bei nustatyti veikimo gaires. Kartu jis įkūrė ir tam tikrą draugiją, kurios pirmininkas buvo jis, o vicepirmininkas — šios studijos autorius. Vienok *Romuvos* išėjo tik du numeriai, nes Jakštas (62 metų) sugrįžusį iš Šveicarijos redaktorių (36 metų) įtikino, kad mažame mūsų krašte šalia Dovydaičio ir kitų ateitininkų vargu ar bus vietos Šalkauskio ir Pakšto romuviečiams. « Mes nieko nerandame, — pasisakė jis *Draugijos* 7-8 nr. — kas iš romuviečių pradmenų netiktų ateitininkams, lygiai kaip ir ateitininkų įstatuose neužtinkame nieko, kas priešintųsi romuviečių pradmenims. Visa *Romuvos* viltis negali kitur glūdėti kaip tik ateitininkuose »³⁰. Šalkauskis, Jakšto įtikintas, pasidarė « romuvietišku ateitininku ».

Kad jam geriau sektųsi įnešti savo (ir Pakšto) romuvietišumą į ateitininkus, Šalkauskis (41 metų) 1927 m. kandidatavo Ateitininkų Federacijos vado rinkimuose ir, išrinktas, formaliai atsistojo ateitininkų priešakyje, kurių švyturiu jis liko ir po trejų metų pasitraukęs iš vyriausio vado vietos. Jei anuomet kas būtų paklauses: Kas

³⁰ AL. DAMBRAUSKAS, *Katalikų Internacionalas*, žr. *Draugija*, 1921 m. 7-8 nr., 161-173 psl.; ST. YLA, *Dambrauskas-Jakštas*, žr. *Draugas*, 1960.IV.30 d.

yra krikščioniška kultūra ? tam būtume galėję atsakyti : Pasižiūrėkite į Šalkauskį.

1930 m. jis (44 metų) ir Kuraitis (47 metų) pageidavo, kad jo įpėdiniu būtų Pakštas (37 metų), nes jam buvo svarbu tęsti romuviečių tradiciją ateitininkuose. Kita grupė, juokais vadinamieji «žemesnieji rūmai», kan. Dogelio ir tam tikrų provincijos demokratų inspiruojami, siūlė Dovydaitį (44 metų), kuris surinko trečdalį balsų. Tai buvo daugiau negu ei!iniai rinkimai, o *cum grano salis* — plebiscitas dėl klausimo : Ar ateitininkų judėjimas turėtų pasilikti kaime ar žengti į miestą ?

Šalkauskis buvo užaugęs mieste miestelėniškos dvasios šeimoje, kurios galva buvo gydytojas ir kuris laikas Šiaulių miesto burmistras, o motina lenkiškos civilizacijos atstovė, gavusi savo kultūrinius turtus per Varšuvą ir Vilnių iš Paryžiaus. Ši Stasio urbaniškumą dar sustiprino jo studijos Maskvoje, jo tarnyba viename Samarkando banke ir pagaliau stipriai miestelėniška Šveicarija. Turėdamas tad savo biologines bei dvasines šaknis urbaniškoje aplinkoje, jis greičiau už kitus suprato, kad Lietuva netrukus gali išaugti į «didesnį Friburgo kantoną».

Pats pavyzdingai atstovaudamas tą naują lietuvio tipą, norėjo ir kitiems palengvinti kelią į neišvengiamą ir net pageidaujamą urbanizaciją, ir dėl to ateitininkų priešakyje norėjo matyti iš Amerikos grįžusį Pakštą (37 metų). Kitoje pusėje atsistojo nemažiau kilnus Dovydaitis (44 metų), kuris betgi savo dvasia niekad nebuvo išsikėlęs iš kaimo ir dėl to, — jo paties žodžiais, — nė manyte nemanė persikelti į «parfumuotą Staselio dvarą». Išrinkdami 1930 m. Kauno miesto sode Pakštą, ateitininkų daugumas, — proporcijoje du prieš vieną, — pasisakė už tolimesnį savo judėjimo įpilietinimą mieste. Aišku, kad jie pasisakė už urbaniškumą, kurį džen-telmenišku dvasingumu atstovavo Šalkauskis. Tai nereiškė nei bėgimo iš kaimo, nei pasidavimo buržuaziskumui.

Kas Krupavičiui buvo Voronežo gimnazistai, tai Šalkauskiui — Lietuvos Universiteto Teologijos-Filosofijos fakulteto studentai. Ši mokslo įstaiga, 1922 m. daugiausia pagal Būčio (50 metų) planus įkurta, veikiai tapo kūrybingiausiu katalikų mokslo židiniu, ypatingai jo Filosofijos skyrius, kuriame pasireiškė eilė Vakaruose išsilavinusių žinovų: friburgiečiai Šalkauskis (36 metų), Bistras (32), Pakštas (32), Mykolaitis-Putinas (31), Sennas (23 metų) ir louvainiečiai — Maliauskis (45), Kuraitis (39) su Reiniu (38 metų). Vidutiniškas amžius šios profesūros siekė 33 metų, kuo ji buvo pati jauniausia universitete.

Kadangi ji beveik ištisai buvo išsimokslinusi Vakarų Europoje

arba Amerikoje, tai Vakarai jaunoje mūsų Aukštojoje Mokykloje niekur taip stipriai nepasireiškė kaip šiame, daugiausiai pasauliečių nuteiktame Filosofijos skyriuje. Dėl to labiausiai jame ir per jį įvyko epochinis posūkis, nes kaip tik čia studentija buvo išvesta iš ginaujų pozicijų ir, Vakarų pavyzdžiu, įpratinta kūrybiškai užsimoti. Čia mūsų akademinis jaunimas išlipo iš apkasų, kuriuose jis lig tol buvo gynėsis nuo Rytų. Čia buvo sutraukti tie retežiai, kurie ligi tol žymią dalį mokslus einančių buvo prirakinę prie rytietiško -izmo, su kuriais Dovydaitis (22-25 metų) savo laiku rungėsi Maskvoje ir dėl kurių Šalkauskis (22 metų), ne vien sveikatos dėliai, iš to paties universiteto buvo pasitraukęs.

Šiame skyriuje, kuris buvo jauniausias Friburgo ir Louvaino brolis, teigiamai atsiliepęs į Leono XIII encikliką *Aeterni Patris* (1879), įvyko krikščioniškas renesansas to jaunimo, kurį buvo paruošęs žurnalas *Draugija* su jo priedu *Ateitis*, Gustaičio ir Pečkauskaitės progimnazija Marijampolėje bei Voronežo gimnazija ir jos kapejonas. Suprantamas tad Maceinos, šio skyriaus absolvento, teigimas: « Darbo prasme laikyčiau tuomet reikšmingą šio skyriaus steigimą, kuris virto tikru krikščioniškos kultūros židiniu »³¹. « Be to fakulteto, — papildomai dar atsiliepė kitas jį baigęs Simas Sužiedėlis, — nepriklausomos Lietuvos veidas būtų buvęs visai kitoks »³².

Atrodo, kad šio skyriaus paskirtis bei misija atsispindėjo net išorinėje jo auklėtinių laikysenoje, kurią Petronėlė Orintaitė, ateitininkė, bet gretimo Humanitarinių Mokslų fakulteto studentė, atvaizdavo šitaip: Filosofijos skyriaus studentija « buvo savotiškai vienoda, kompaktiškai disciplinuota — gal būt iš visų fakultetų labiausiai išsiskirianti, susicementavusi grupė. Rodos, ir paskaitose visi vienodai uoliai klausėsi. Iš paviršiaus jie atrodė beveik perdėtai mokslingi. Ir kalbėdamiesi, apsivaldydami, sąmoningai atsverdami pritinkamus žodžius »³³.

Ši naujoji dvasia, kuri šiame mokslo židinyje inspiravo mūsų akademišką jaunimą, ateitininkams tarpininkaujant, pasiekė ir kaimą, kur pavasarininkai gaidinosi šiuo nauju, žinoma, liaudžiai pritaikytu žodžiu. Norėdama jam duoti tvirtą sakyklą, *Pavasario* sąjunga 1924 m. įsteigė Liaudies Universitetą, kuriam ji, vieneriems metams praslinkus, didžiojo tautos švietėjo garbei, davė Valančiaus vardą. Dėstytojais buvo ne tik Filosofijos skyriaus studentai ir šiaip ateitininkai, bet ir profesoriai, kurie mielai lankėsi provincijoje

³¹ Asmenišką pranešimą autoriui.

³² Asmenišką pranešimą autoriui.

³³ P. ORINTAITĖ, *Ką laumės lėmė*, Chicago 1965, 36 psl.

— Dovydaitis, Pakštas, Reiny, Sennas ir kiti, kaip Balvočiaus ir Pečkauskaitės pastangų tęsėjai.

Paskaitų bei kursų lankytojus literatūra aprūpino kelios leidyklos, pirmoje eilėje Jakšto (46 metų) nuo 1906 iki pat mirties (1938) ir M. Vaitkaus (35-57 metų) 1918-1940 m. vadovaujama Šv. Kazimiero Draugija. Ši tada kasmet išleisdavo apie 20 knygų, brošiūrų bei vadovėlių, iš kurių visa galva prasikišo Skvirecko išverstasis *Šventas Raštas*.

Galima suprasti, kad net giliame kaime jaučiamas Filosofijos skyriaus poveikis, buvo rakštis akyse daugiausiai iš Rytų išsiskverbusių srovių, taip pat liberalų ir nuo 1926 m. galo kraštą valdančių tautininkų. Pastarieji negalėdami kitaip sutrukdyti tą krikščionišką mokslo atnaujinimą tautos rémuose, apkirpo šią mokslo įstaigą politikos žirkklėmis. Ypač 1931 m. rugpiūčio 4 d. deklaruotas susiaurinimas buvo toks skaudus, kad jis « reiškė beveik faktinį [Filosofijos skyriaus] panaikinimą »³⁴, nes iš 20 jo dėstytojų tepalikti aštuoni. O 1937 m. režimui iš naujo pertvarkant universiteto statutą, tas skyrius patyrė naujų suvaržymų. Tuomet seimui įteiktame projekte šis iš viso « nebebuvo minimas, ir buvo numatyta atimti fakultetui teisę duoti studentams istorijos ir literatūros dalykų baigimo diplomus »³⁵. Taigi ir šįkart nebuvo atsižvelgta į faktą, kad Filosofijos skyrius buvo dalis 1927 m. su Šventu Sostu sudaryto konkordato, po kuriuo (1927.IX.27) pasirašė ministeris pirmininkas Voldemaras (44 metų) ir kuris 1927.X.20 d. valstybės prezidento Smetonos (53 metų) buvo ratifikuotas. Kadangi toks konkordatas yra tarptautinė sutartis, kurios vienašališku aktu negalima pakeisti, seimas, atsižvelgdamas į vyskupų memorandumą, « tada pripažino Filosofijos skyriaus reikalingumą ir jį paliko toliau veikti »³⁶.

Ir šiaip tam mokslo židiniui šioje sunkioje fazėje netrūko priešielių iš nekatalikų pusės, kurių vienas žymiausias buvo fizikas Vincas Čepinskis (1871-1940). Jis (23 metų), baigęs Petrapilio universitetą, profesūrai ruoštiis buvo siųstas į Vakarų. Žüricho Politechnikume pastebėjęs savo (25-28 metų) pasiruošimo spragas, nusprendė iš naujo pradėti studijas. Tenyškščio mokslo aukštis padarė jam tokį įspūdį, kad jis, socialdemokratas, vėliau tapęs mūsų universiteto rektoriumi (60 metų), 1931 m. režimo atleistusius Filosofijos skyriaus dė-

³⁴ J. GIRNIUS, *Lietuvos Katalikų Universitetas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, 16 (1958), 124 psl.

³⁵ A. RUKŠA, *Lietuvos Vyltauto Didžiojo Universitetas*, žr. *Aidai*, 1968 m. 3 nr., 107 psl.

³⁶ Ten pat, 107 psl.

tytojus, kurių ne vienas buvo išsimokslinęs toje pačioje Šveicarijoje, vėl priėmė, — kaip jam tai leido statutas, — asistentų rangū. Kaip Filosofijos skyrius ir šiaip bešališkų kolegų buvo vertinamas, matyti ir iš to, kad 1939 m., t. y. sprendžiamuose Lietuvai laikuose, mūsų universitetas savo rektoriumi išrinko kaip tik to skyriaus atstovą, vieną režimo ir kraštutinių kairiųjų taip ironizuojamų «Friburgo daktarėlių» — Stasį Šalkauskį (53 metų).

Vykstant tuometinio režimo kovai su katalikais, Lietuvos episkopatas 1931 m. spalio 9 d. nutarė steigti savo globoje Lietuvos Katalikų Universitetą. Tai nebuvo naujas sumanymas, nes tokį mokslo židinį JAV lietuviai katalikai buvo sumanę dar 1916 m. Dėl to, atgavus nepriklausomybę, šis projektas 1920 m. buvo svarstomas ir tėvynėje, kur dviejų generacijų atstovai — vysk. Karevičius (59 metų), Šalkauskis (34 metų), Pakštas (27 metų) ir kiti — gyvai pasisakė už jo įgyvendinimą. Tam Amerikoje buvo surinkta apie 50.000 dolerių. Vienok gavus galimybę valstybės universiteto rėmuose turėti savo fakultetą su humanitarinėmis šakomis, nuo to sumanymo laikinai buvo atsisakyta. Bet vėliau, režimui pradėjus vis stipriau spausti Filosofijos skyrių, katalikai sugrįžo prie pirmąsio savo plano. Dėl to 1931 m. spalio mėnesį Kaune įvykusi vyskupų konferencija sudarė steigimo komitetą, į kurį įėjo adv. Tumėnas (51 metų), kun. Malakauskis (42), Pakštas (38), Karvelis (34) ir šios studijos autorius (35 metų), kuris ėjo sekretoriaus pareigas. Pradžioje turėjo būti atidaromi Katalikų Akcijos ir Komercijos Institutai.

Gavus leidimą iš Romos, kuri Reinį (48 metų) buvo patvirtinusi rektoriumi, naujoji Aukštoji Mokykla 1932 m. rugpiūčio 5 d. mūsų episkopato oficialiai buvo įkurta. Prieš atidarymą rektorius buvo nuvykęs pas Švietimo ministerį Šakenį (51 metų) su pranešimu bei pakvietimu į inauguracijos aktą. Kviestasis «sveikino universiteto vadovybę su jos žygiu»³⁷. Kviestas buvo ir V. D. Universitetas, kurio vardu rektorius Čepinskis (61 metų), vertindamas naudingą dviejų mokslo šventovių lenktyniavimą tiesos ieškojime, linkėjo sėkmės. Bažnytinė atidarymo dalis įvyko 1932 m. rugpiūčio 28 d. Kauno studentų bažnyčioje su rektorius pamokslu. Akademiškos iškilmės, numatytos popiet naujam universitetui pavestuose *Saulės* namuose, prie Ukmergės plento, įvykti negalėjo, nes tautininkų

³⁷ J. GIRNIUS, *Lietuvos Katalikų Universitetas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, 16 (1958), 125 psl.; J. ERETAS, *Katalikai ir mokslas*, žr. *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbai*, I (1933), 257-258 psl.

valdžia jas iš vakaro atsiųstu raštu uždraudė ir atvykusius svečius policijos pagalba išsklaidė. Steigimo Komiteto sekretorius iškilmėse negalėjo dalyvauti, nes jis (36 metų) tuo laiku už kalbą, pasakytą pavasarininkų kongrese Marijampolėje, sėdėjo tenykščiam kalėjime, kartu su Dovydaičiu (46 metų) ir su Leimonu (32 metų).

Režimas, patyręs, kad katalikai rimtai rūpinasi savo mokslo židiniais, toliau kiek atlyžo Filosofijos skyriaus atžvilgiu, taip kad darbas, tolerantiško laisvamano Čepinskio remiamas, galėjo būti tęsiamas, kad ir kiek siauresniuose rėmuose. Tokioje situacijoje vyskupai neforsavo savo Aukštosios Mokyklos atidarymo ir surinktus jai pinigus panaudojo naujoms mokslo jėgoms ruošti. Dar pridurtina, kad nei Šv. Sostas, nei mūsų episkopatas to universiteto įkūrimo neatšaukė, kas ateityje dar gali būti reikšminga.

Režimas, betgi nuo savo akeijos prieš katalikų mokslo bei auklėjimo įstaigas neatsisakydamas, toliau smarkiau kibo į privačias jų mokyklas. Tai tikras nedėkingumas draugijoms, įkūrusioms bei išlaikiusioms lietuviškas švietimo įstaigas dar rusų priešpaudos laikais. *Saulė* ir *Žiburys* tą darbą dirbo nuo 1906 m., ana Kaunijoje, ši Užnemunėje, o *Rytas* nuo 1913 m. Vilniuje. Jų nuopelnai istoriškai. Pažymėtina, kad tuometinė valdžia ne visoms privačioms mokykloms buvo tokia rūsti. Antai ji rėmė 1924 m. Kaune atidarytą jėzuitų gimnaziją, kurią lankė ir Smetonos sūnus.

Kartu su privatinių mokyklų pasisavinimu ėjo ir sustiprinta akcija prieš ateitininkus moksleivius, kurių kuopos 1930 m. rugpiūčio 30 d. Švietimo ministerio Šakenio (49 metų) buvo uždarytos. Kadangi darbas progrindyje ėjo toliau, režimas (1936.I.16) iš universiteto atleido tą veiklą remiantį Dovydaitį (50 metų). Kiek visos šios priemonės, valdžios šiame *Kulturkampfe* panaudotos, buvo nesėkmingos, matyti iš to, kad Dovydaitis, Nepriklausomybės akto signataras, po dviejų mėnesių buvo sugrąžintas į savo katedrą ir kad jis *Gamtos Draugo* organizuojamose ekskursijose rado tiek naujų galimybių jauniems savo vienminčiams globoti, kad apie 1940 m. jų skaičius buvo išaugęs iki 11.000.

Kad, nepaisant visų režimo represijų, katalikų mokslinis pajėgumas nebuvo pakirstas, tai įrodė ir Lietuvos Katalikų Mokslo Akademijos veikla. To židinio pradininkas buvo Būčys, kuris dar 1908 m. (36 metų) *Draugijoje* buvo pabrėžęs tokios institucijos naudą lietuviams. Bet jo sugestija tegalėjo būti realizuota laisvame krašte ir tai, būtent, Jakšto (61 metų) pastangomis, kuriomis jis Kaune pavadavo tuo laiku JAV viešintį Būčį. «Katalikų moks-

lininkų telkimo krūvon niekas neprivalėtų laikyti blogu. Tai jokia naujiena, bet tęsimas senos katalikiškos tradicijos³⁸, — pareiškė jis 1923 m. savo žurnale.

Isteigta 1922 m. spalio 22 d. Kaune, Akademijs siekė apjungti savo krašto katalikus mokslininkus, ruošti prieauglį, kelti mokslo lygį ir puoselėti krikščionišką kultūrą. Lietuvoje ji turėjo pirmininkus: pradžioje Skvirecką (49 metų), nuo 1926 m. Jakštą (65 metų) ir gale nuo 1938 m. Šalkauskį (52 metų). Pirmais metais ji daugiausia tenkinosi parengimu mokslininkų, kurie buvo remiami stipendijomis. Toliau, pradėdant 1933 m., kas treči metai Kaune buvo šaukiami Mokslininkų bei Mokslo mėgėjų suvažiavimai, kurių paskaitos buvo spausdinamos *Suvažiavimo Darbuose*. Pirmame kongrese (1933) į akademikus buvo pakelti iš pirmos kartos Jakštas (72 metų), o iš antros — Dovydaitis su Šalkauskiu (abu 47 metų). Antrame (1936) suvažiavime į tą rangą pateko Būčys (64 metų) iš pirmos generacijos, Čėsnys (52) ir šios studijos autorius (40 metų) iš antros, o pagaliau 1939 m. ta garbė teko Reiniui (55), ir Pakštui (46 metų) iš antros, ir Brazaičiui (36) su Ivinskiu (31 metų) iš trečios kartos.

Sie simpoziumai, kurie sutraukdavo keletą šimtų mokslininkų arba mokslu besidominčių inteligentų, buvo džiuginantis reiškinys mūsų kultūros gyvenime. Bet nežiūrint jo naudos visam kraštui, Yla turėjo konstatuoti: « Oficiali politinių viršūnių globa neatsirado šiam reikalui »³⁹.

Visa ši akademinė veikla vargu ar būtų buvusi galima be praturtinimo iš įvairių atitinkamų židinių Vakaruose, daugiausia iš to paties *F r i b u r g o*, kuris dar pirmai generacijai taip stipriai švietė. Po pirmo pasaulinio karo ten vyko, nūnai visai nevaržomai, eilė kunigų, kuriems šis universitetas, tarsi, atstojo buvusią Petrapilio Dvasinę Akademią. Iš jų ten sutinkame tarpe kitų: J. Purickį, A. Viskantą (vilniškį), A. Steponaitį, Iz. Tamošaitį, V. Mykolaitį-Putiną. Bet vis didėjančiu skaičium tuomet prie jų prisijungė pasauliečiai, kurių žymi dalis ten nuvyko specializuotis: Šalkauskis, Bistras, Turauskas, Ambrozaitis, Raulinaitis, Leimonas, Ruginis. Skaitlingiau pasirodė ir studentės: M. Ambraziejūtė (vėliau Kundrotienė), O. Petrauskaitė (Krikščiūnienė), U. Urnežiūtė (Starkienė), M. Andziulytė (Ruginienė). Žinomiausi amerikiečiai šiame būryje buvo Pakštas su vėliau už jo ištekėjusia O. Vasiliūte.

³⁸ A. JAKŠTAS, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijs*, žr. *Draugija*, I t. (nauja serijs), 1923 m., 37-38 psl.

³⁹ ST YLA, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijs*. *Bendras žvilgsnis į praeitį kelią*, žr. L.K.M. *Akademijs Suvažiavimo Darbai*, V (1964), 26 psl.

Baigusią dalis pasiliko Šveicarijoje, šiame, anot Steponaičio, « Europos viešbutyje, kur glaudėsi kovotojai už savo krašto laisvę »⁴⁰. Daugumas jų susitelkė Lozanoje, vadovaudami lietuvių komitetams, kuriuose darbavosi ir keli iš Amerikos atvykę dvasiškiei: J. Žilius (49 metų), V. Bartuška (38) ir J. Dabužis (40 metų). Bet ir lozaniečių dvasios centras liko Friburgas, kuris tėviškai globojo jaunas mūsų jėgas, prakirsdamas jiems ir langą į platesnį mokslo pasaulį.

Rytuose susižavėjęs Solovjovo išmintimi bei asmenybe, Friburge pastebėjęs, kad Vakaruose šis mąstytojas menkai težinomas, Šalcauskis pasiryžo, — tikro akademinio džentelmeniškumo pavyzdys, — juos su juo supažindinti. Tam jis (32-34 metų) ne tik pats rašė savo disertaciją apie jį, bet ir kitus *Lithuania* narius kvietė sekti savo pavyzdžiu. Tokiu būdu pagal jo sustatytą planą 1920-1927 m. laikotarpyje atsirado kunigų L. Gronio, P. Lagio, V. Mykolaičio, J. L. Navicko, A. Sideravičiaus, Iz. Tamošaičio ir K. Trukano veikalai. Prie šių prisijungė ir pasauliečiai: L. Bistras ir K. Ambrozaitis su savo disertacijomis, kurios kartu su anomis sistemingai nagrinėjo įvairius Solovjovo minčių pasaulio aspektus.

Šis platus Vakarų supažindinimas su Rytų filosofu yra brangi dovana ne tik Friburgo universitetui, bet ir šiaip vakarietiško mokslui. Ji akivaizdžiai paliudijo, kaip lietuviai, gyvenant ant slenksčio į du pasaulius, gali patarnauti abiemis. Tai kartu ir savotiško altruizmo ženklas, nes lietuviškieji Solovjovo gerbėjai, mokėdami užmiršti iš rusų patirtas politines skriaudas, iškėlė vieną tauriausių tos tautos sūnų.

Vienas tų doktorantų mus domina dar kitu reikšmingu atžvilgiu, Mykolaitis - Putinas, kuris krikščionišką humanizmą pakeitė humanistiška krikščionybe.

Tam skirtumui suprasti reikia įsidėmėti, kad mūsų pirmos kartos pasaulėžiūra buvo, jei galima taip sakyti, teocentrizmas iš viršaus, nes visa ko centre yra Dievas, kuris iš viršaus su žmogumi jungiasi vertikaline ašimi. Tai reiškia viską nulemiančią Kūrėjo persvarą, kuri atsispindi tiek ateitininkų šūkyje *Visa atnaujinti Kristuje* (1911), tiek jų himne (1912), kur pačioje pradžioje klausinama: « Kas gi ten ten aukso spindulius beria? » Tą patį vertikalumą išreiškia ir pavasarininkų obalsis *Dievui ir Tėvynei* (1919). Tad pirmos generacijos vertikalumas veda nuo Kūrėjo prie kūrinio, tuo sukurdamas krikščionišką humanizmą.

⁴⁰ A. STEPONAITIS, *Tėvynėje ir pasaulyje*, Brooklynas, N. Y., 1962, 94 psl.

Šis lieka ir antros kartos pagrindine melodija; vienok negalima nepastebėti, kad jai atsiranda kontrapunktas. Ašis kaip tokia nepasikeičia, bet kai kuriose galvose jos išeinamasis taškas jau nebe Dievas, o žmogus, kuris vis stipriau pabrėžia savo reikšmę. Dėl to ta senoji linija naujai veda iš apačios į viršų, nuo kūrinio prie Kūrėjo — *De profundis clamo!* Įsigali humanistiška krikščionybė. Kad ji tapo Putino pasaulėžiūra, budrusis Jakštas anksti suvokė, nes dar 1927 m. jis su juo užvedė daugiausia meno plotmėje vykstančias diskusijas.

Jaunimas, romantiškai susižavėjęs Putinu (30 metų), 1923 m. pradėjęsiu Filosofijos skyriuje dėstyti naująją literatūrą, iš jo tikėjosi antro Maironio. Bet su nusistebėjimu jis matė jį traukiant tokiu keliu, kuris jį iš katalikybės pasaulio ir iš tautinės arenos vis aiškiau vedė į jo individualinę būtybę. Reikia manyti, kad jei 1914 m. karas nebūtų atūžęs, tai jautrusis klierikas (21 metų) vargu ar būtų stojęs į kunigų luomą. Vienok Bažnyčia galėjo jo gležną asmenybę apsaugoti nuo sunkesnių sužalojimų. Kadangi jo vieta buvo nei karo apkasuose, nei ant revoliucijos barikadų, jis ir pasitraukė į altorių šešėlius, kur, mažiau pastebėtas ir beveik nepaliestas, estetiškasis individualistas galėjo dar giliau pasinerti savyje. Ten ir atrado nerimastaujančią savo širdį, kurios erotiškasis susižavėjimas jį nusiviliojo nenumaldajamu ilgesiu. Ir taip jis nuo Maironio žibinto pasisavinta liepsna užžiebė dviejų širdžių ugnelę, nes 1928 m. jis (35 metų) dainuoja eilėraštyje *Pakvipo žemė*:

Tu viena į mano tamsią naktį
Kaip klystanti liepsnelė įspindai.

Nors kun. Mykolaitis nebuvo kovingas, Putinas gi patvariai gindavo savo širdies teisę, kuriai jis (38-40 metų) savo autobiografiniu romanu *Altorių Šešėlyje* skynė kelią. Vysk. Staugaitis (69 metų), pirmos kartos veikėjas, jautėsi įpareigotas išeiti prieš jį savo antiromanu *Tiesiu Keliu*. Bet atsitiko ir ši karta, kaip aplamai atsitinka tokiais atvejais: prieš gerą talentą neužtenka gerų norų. Dėl to visa vyskupo akcija tebuvo meškos patarnavimas.

Šie romanai pirštu prikišamai parodė, kiek skyrėsi dviejų generacijų pažiūros į gyvenimą ir į literatūrą. Pražilusiam ganytojui jį buvo pedestalas, ant kurio visuotiniam pasigėrėjimui galima išstatyti idealus bei herojus. Jaunam poetui gi daugiau rūpėjo asmeninis pasisakymas ir grožinė savojo meno pusė. Dar Friburge, rašydamas prancūziškai apie Solovjovo estetiką, jis (27-29 metų), toli nusiyrė nuo Maironio visuomeninio patriotizmo, nuo Jakšto racionalistinės moralės, nuo Pečkauskaitės didaktinio pasišventimo. Visa, kas 1918-1922

m. Šveicarijoje, toli nuo degančių Lietuvos reikalų, jaudino jo (25-29 metų) širdį, tikrą jo tėvynę, tai vėliau Münchene, Vakarų meno sostinėje, susikristalizavo, nes ten, Sruogos (27 metų) sutvirtintas, dar giliau pasislėpė savo poezijos pilyje. Kraštui atsistatant, jis (32 metų) gieda *Pesimizmo himnus* (1925).

Pradėjęs Filosofijos skyriuje profesoriauti (30 metų), jis ėmė reikštis ir ateitininkų menininkų būrelyje, kuris 1924 m. gavo *Šatrijos* vardą. Šalkauskis, visur siekdamas sintezės, ir šikart, parinkdamas šatrijiečiams šūkį, atsistotojo viduryje, pasiūlydamas: Menas — grožiu, grožis — gyvenimo tobulumui. Šioje formulėje užtinkame net tris mūsų kultūros žymybes: pirmoje dalyje Putiną, antroje Jakštą ir centre abu jungiantį Šalkauskį. Aišku, kad lyrikas tą obalsį savaip interpretavo ir dėl to toliau dar artistiščiau žaidė formaliniais poezijos elementais, kurių burtų pilnas yra eilėraščių rinkinys *Tarp dviejų aušrų* (1927) — *Pramintu taku aš keliauju patsai*.

Kad Putinas kankinosi tame kelyje ir blaškėsi sielos gelmėje, kur jis protui ir širdžiai reikalavo vis daugiau laisvės bei teisių, tai anksti permanė buvęs jo studentas, pats jau pripažintas plunksnos meisteris, Vaičiulaitis, šitaip išsireikšdamas: « Jo pasaulio centre nėra Dievas kaip pas Maironį, bet jis pats, užsidaręs savyje. Centrą jaučia savo sieloje, į kurią projekcijos šešėlius meta ir Dievas ir Tėvynė »⁴¹. Štai kodėl Šalkauskis bei visa jo karta nesusilaukė savo Maironio.

Bet ji ir nesusilaukė ateistinio maištininko bei agitpropo šauklio, kaip tai tikėjosi mūsų kraštutiniai kairieji ir vėliau okupantai. Grinius, kitas jo mokinyš, paskui ir jo kolega Filosofijos skyriuje, štai ką konstatuoja: « Mykolaitis nėra parašęs nė jokio eilėraščio, neigiančio Dievą arba užgaunančio Bažnyčią, nors jis buvo priverstas teigiamai atsiliepti apie sovietinį režimą. Jis laikėsi nuošaliai nuo komunistų ateistiškos kovos »⁴². Tai nenuostabu, nes liko ištikimas Kūrėjui, prie kurio, tiesa, nesiveržė gaivalingai. Dar 1922 m. Friburge sukurtame eilėraštyje *Skriski, are* šitaip buvo pabrėžęs žmogišką savo (29 metų) poziciją:

Tu pasėji mano gyvastį, dangau,
Bet aš čia, juodoje žemėje, išdygau.

⁴¹ A. VAIČIULAITIS, *Dvidešimties metų lyrika*, žr. *Židinys*, 1938 m. 5-6 nr., 686-695 psl.

⁴² J. GRINIUS, *V. Mykolaitis-Putinas als Dichter*, Bonn 1964, 49 psl.

Vėliau (40-42 metų), jau ir formaliai atsisakęs nuo kunigystės (1933-1935), dar stipriau užakcentavo savąjį Aš prieš jam *Nežinomą Dievą* :

Aš giedu tau giesmę, Nežinomas Dieve,
Nors tu man — tik nykstančių amžių gūdi paslaptis.
Tu — kryžkelė žemės klajonių keliuose,
Kur protarpiais grįžta sujaudinta mano širdis.

Charakteringa, kad sovietiniai jo kūrinį leidėjai šio eilėraščio nepriėmė į savo leidinį. Suprantama, nes jis iš naujo paliudija, kad jo buities linija pasiliko vertikali, nors joje, — vargonininkų kalba tariant, — *vox humana* skambėjo garsiau už *vox caelestis*.

Likimas, kuris šiai generacijai nelėmė dainiaus, jai atsilygino pranašu. Kiekviena tauta yra reikalinga vizionierių, reginčių pirma-vaizdį naujo, skaistesnio pasaulio, kurį reikėtų atkurti savo žemėje, kad jos žmonės taptų laimingesniais. Šitokie, savo regėjimų sukrestį pranašai, yra brangus tautos turtas, nes skatindami prie naujų krantų, jie apsaugo savo tautą nuo surambėjimo ir veda ją — anot J. Kennedžio — prie *new frontier*.

Tokių vizionierių antroji karta susilaukė Pakšto asmenyje, kuris pagaunančiais regėjimais viliojo savo tautiečius iškart visu šimtmečiu žengti pirmyn. Juose jis ieškojo tų Napalių, kurių krikščioniškumas įsiliejo į tautiškumą, panašiai kaip Šalkauskio tautiškumas plaukė iš krikščioniškumo.

Tų savo Napalių ieškodamas, Pakštas (37 metų) atsistojo priešakyje tų, kurie savo himne gieda *Ateitį regim ...* Vienok kiek daugumas ateitininkų bei kitų tolregiškesnių tautiečių buvo sužavėti jo vizijomis, tiek kurčias jo planams ir ironiškas jo paties atžvilgiu buvo režimas. Nenuostabu tad, kad jo likimas vadovaujančių politikų tarpe buvo panašus į Kassandros likimą. Be to jam kenkė abejingumas masės, pripažįstančios tik tokius pranašus, kurie ugnies vežimu keliasi dangun. Tad ko čia klausyti valdovų pašiepiamo profesoriaus, kuris vienmarškinis skubinasi Laisvės Alėja! Jam kenkė ir mažas ūgis, nes liaudžiai teimponuoja vyrai iš stuomens ir liemens. Bet jam tas «trūkumas» tebuvo akstinas pasistiebtį ir, tarp kitko, retorika užkariauti klausą, jei jau negalėjo užkerėti akies.

Šiuo atžvilgiu jis tikras Bistro brolis, nes ir šis, panašiai atsilikęs nuo augimo «normos», buvo patekęs į pavojų likti mažai pastebėtam. Tam pavojui Bistras pasipriešino pasišventimu visuomenės naudai. Pradžioje jis (21 metų) Ženevos, paskui Tartu universite-

tuose studijavo mediciną, vėliau (24) Kauno kunigų seminarijoje teologiją ir, karui praūžus, Friburge filosofiją, kurią (31 metų) baigė su disertacija apie Solovjovo etiką. Nors jis 1922 m. (32 metų) iš Šveicarijos sugrįžęs, Filosofijos skyriuje pradėjo dėstyti paskutinę savo specialybę, jis daug reikšmingiau pasirodė politikoje. Būdamas ištikinęs krikščioniškos demokratijos sekėjas, jis, ištikimas Krupavičiaus bendradarbis, ėjo daugiausia švietimo, protarpiais ir užsienių bei krašto apsaugos ministerio pareigas, prie kurių 1925-1926 m. prisidėjo dar premjero našta.

Šis neeilinis veiklos platumas yra tikras atspindys paskatų to popiežiaus, kurio vardą jis per krikštynas buvo gavęs ir kurio encikliką *Rerum novarum* (1891) jis buvo vertęs į lietuvių kalbą. Laikydamasis žodžių *Fortiter in re, suaviter in modo*, jis dirbo savo darbą Šalkauskio principiškumu, Solovjovo gerumu ir tikru apvalaus pikniko taikingumu. Tuo jis savo gyvenimą palenkė savo idėjoms, kurių realizavimas jam geriau sekėsi negu mokslinis jų nagrinėjimas.

1927 m., nebegalėdamas dirbti tautininkų sudarytoje valdžioje, Bistras (37 metų) pasišventė katalikų dienraščiui *Rytas*, kuriuo jis, grumdamasis su cenzūra ir piniginiiais vargais, skynė trečiai generacijai kelią į *XX Amžių*. Jo idėjinė ištikimybė bei jo švarios rankos padarė išpūdį ir tiems režimininkams, kurie 1939 m. vėl turėjo rasti bendrą kalbą su katalikų veikėjais. Tuomet jis (49 metų), lig iš atosotų sugrįžęs, vėl įžengė į savo (švietimo) ministeriją.

Naujos kartos paruošimu rūpinosi ir kiti, tačiau prie jos dvasios suformavimo bei visuomeninės rikiuotės tur būt niekas taip uoliai nebus prisidėjęs, kaip nepraktiškiausio mokslo atstovas **K u r a i t i s**. Šis nepasižymėdamas nei iškalba, nei plunksnos miklumu, gyveno vienišai ir beveik asketiškai. Tačiau tose savo sunkiai pasiekiamose pozicijose jis sėkmingiau veikė negu daugumas viešumoje pasigarsinančių vienminčių. Ne be reikalo jis buvo laikomas katalikų «pilka ja eminencija».

Jo palinkimai buvo jį nuvedę į filosofiją, kuriai jis, baigęs Petrąpilio Dvasinę Akademiją, dar pasišventė (26-29 metų). Sugrįžęs iš Vakarų, neoscholastinės krypties mintytojas, išbandęs savo jėgas Seinų kunigų seminarijoje ir kaip pabėgėlis Rusijoje, Kuraitis (39 metų) 1922 m. buvo pakviestas į Filosofijos skyrių, kur dėstė esmines savo specialybės šakas, artimai laikydamasis louvainiško *nova et vetera* jungiančio, ypač Mercier ugdomo, neotomizmo. Rašydamas veikalus, pavyzdžiui, iš ontologijos srities (47-48 metų), ir studijas, — daugiausia į Dovydaičio (35 metų) įkurtą žurnalą *Logos*, — ir be to versdamas (43 metų) Stöcklio (1823-1895) *Filosofijos istorijos*

bruožus, jis lietuviškai pagrindė tą mokslą, kuris Lietuvoje lig šiol tebuvo gvildenamas lotynų ar lenkų kalbomis. Tai nuopelnas, leidžias Kuraitį laikyti «lietuviškos filosofijos tėvu».

Kadangi stipriausia to mokslo atrama buvo Teologijos-Filosofijos fakultetas, ypač jo Filosofijos skyrius, jis jį saugojo kaip savo akies lėlytę. Nuo 1929 iki 1937 m. jis (46-54 metų) buvo to fakulteto dekanas ir gynė jį liūto narsumu.

Įsitikinęs, kad reikia paveikti jaunimą, jei savo darbams norima užtikrinti ateitį, jis (26 metų) 1909 m. dar Louvaine buvo suspietęs savo tautos studentus, t. y. maždaug tuo pačiu laiku, kada Dovydaitis (24 metų) 1910 m. Kaune su Jakštu (50 metų) tarėsi dėl *Ateities* leidimo ir dar 1908 m. kun. Jurgutis (23 metų), Petrapilio Akademijos auklėtinis, ten tokiam sambūriui ruošė statutus. Palikdami nušaliai klausimą, kas yra tikras ateitininkų kūrėjas, pasitenkinsime konstatavimu, kad pati dvasinė situacija bei gyvenamojo momento reikalavimai ateitininkus beveik tuo pačiu laiku pagimdė įvairiose vietose. Kad ta garbė dažniausia skiriama Dovydaičiui, pareina nuo to, kad jis sumanė ir redagavo *Draugijos* priedą *Ateitį*, kuris gangreit apjungdamas vienminčius, jiems davė vardą. Nesivaikydamas garbės, Kuraitis visa siela įsijungė į tą sąjūdį, kuriam jis (44-57 metų) nuo 1927 iki 1940 m. tarnavo dvasios vado poste.

Ieškodami tikrų ateitininkų sąjūdžio šaknų, negalime užmiršti, kad tokiomis gali būti dar ankstyvesniuose šimtmečiuose vyskupų Merkelio Giedraičio ir Juozo Arnulfo Giedraičio sudaryti branduoliai bei sutelktos kunigų grupės, be kurių, anot Ylos, «Valančius toli gražu nebūtų išvystęs tokios kultūrinės dinamikos»⁴³. Taip pat negalima išleisti iš akių mūsų šimtmečio pradžioje Vakaruose atsiradusių sambūrių, siekiančių dvasinio, ypač religinio atnaujinimo: olandų *Graal*, austrų *Neuland*, vokiečių moksleivių sąjūdžio *Quickborn* (1909) bei studentų sąjungos *Hochland* (1912) ir kitų. Galingas akstinas jiems atsirasti buvo Pijaus X (1903-1914) šūkis *Omnia instaurare in Christo*. Visa tai parodo, kad ateitininkai neatsirado izoliuotai, o yra vienas žiedas europiško vainiko. Dėl to Yla turėjo pamatą teigti: «Ateitininkai buvo pirmas mūsų tautos sąjūdis, kuris iš Vakarų siurbė dvasinio atgimimo idėjas ir ten mokėsi organizacinės technikos»⁴⁴. Vokietijoje studijuodami, tiek Kuraitis, tiek Jurgutis (25-28 metų), kuris tuomet (1910-1913) mokėsi Munchene, abu buvo paliesiti to bendro, kone visą mūsų kontinentą apimančio idealistinio

⁴³ ST. YLA, *Ateities sąjūdis laiko perspektyvoje*, žr. *Aidai*, 1967 m. 7 nr., 281 psl.

⁴⁴ Ten pat, 282 psl.

judėjimo ir vylėsi galėsią iš jo šį tą perkelti ir Lietuvon. Bet nežiūrint tokio poveikio, ateitininkai turėjo savo veidą.

Griždami prie Kuraičio, turime pabrėžti, kad jis, nepaisant savo uždaraus būdo, išaugo į vieną stambiausių mūsų kultūrininkų. Būtų tačiau klaidinga manyti, kad šis, jokios asmeninės šilumos neskleidžiąs kabinetinis darbuotojas, be sunkumų būtų pasiekęs žymią dalį savo tikslų. Vienok šis « veikėjas be biografijos » sunkenybių nepabūgo, net tada, kada režimas prieš jį išėjo jo konfratro Iz. Tamošaičio pagalba.

Baigęs Kauno Kunigų Seminariją bei Petrapilio Akademiją, Tamošaitis, augalotas, ambicingas, veržlus vyras, stipendijos pagalba Friburge dar galėjo įsigyti (31 metų) daktaro laipsnį su disertacija apie Solovjovo kriteriologiją. Sugrįžęs 1920 m. Kaunan, jis pradžioje klierikams dėstė filosofiją ir vienu tarpu dar darbavosi prie katalikų dienraščio *Laisvė*, tur būt tikėdamasis tuo lengviau patekti į Filosofijos skyrių. Bet kadangi tam daugelis pasipriešino, o gal daugiausia Kuraitis, tai tarp jų — ir iš viso tarp dviejų lagerių — užsimezgė lemtinga kova.

Ši eina lygiagrečiai su konfliktu tarp Jakšto ir Putino, nes priežastys buvo panašios. Lig šiol mūsų katalikų tarpe vyraujanti filosofinė srovė buvo į scholastiką atsiremiaš, Leono XIII uoliai gairintas tomizmas su savo iš viršaus vedama vertikale. Bet prieš šią kryptį pasisakė iš apačios kylanti linija, kurios išeinamasis punktas yra žmogus, radęs Max Schelerio (1874-1928) asmenyje iškalbingą, patrauklų gynėją. Nors jis savo kopimu į Absoliutą ir pasilieka metafiziku, kas jam leido, bent laikinai, prisiglausti prie Katalikų Bažnyčios, jis betgi taip stipriai pabrėždavo žmogaus reikšmę bei jo teises, kad jam sunku būdavo pasikelti prie savo Kūrėjo, ką ryškiai pastebime ir nuotykių bei staigmenų pilname jo gyvenime. Taigi, nors jis ir iškelia *Das Ewige im Menschen* (1921), jis (47 metų) nepajėgė išsilaikyti religinės filosofijos aukštybėse. M. Scheleris, tarsi, įsimylėjęs žmogų, išvysto antropocentrizmu dvelkiančias pažiūras, kuriomis tapo vienu iš egzistencializmo pirmatakų. Visu tuo jis yra nenuoseklus, gana dviprasmiškas « vertikalistas », apie kurį trečioji karta daugiau patirs iš kun. A. Baltinio disertacijos.

Šio vokiečių mintytojo poveikis gan greit buvo jaučiamas ir Lietuvoje, kur Tamošaitis, labiau linkęs į augustinizmą negu į tomizmą, daugelyje atžvilgių pritarė Schelerui. Tą idėjinį panašumą dar pagilino tam tikra būdo giminytė; dėl to Girnius vargu pro šalį pataikė, apibūdindamas Tamošaitį šiais žodžiais: « Jis buvo produktyvus spaudos žmogus, tik nedaug rūpinosi minties bei žodžio glaustumu,

stokojo ir gilesnio originalumo»⁴⁵. Tamošaičio nuteiktas, Scheleriu domėjosi ir buvęs *Jaunosios Kartos* (1929-1930) ir paskutinis *Vairo* redaktorius Kazys Dausa (g. 1906), kuris savo diplominiį darbą rašė apie ano vokiečio antropologinę filosofiją. Kadangi Dausa nebuvo vienintelis Schelerio sekėjas, Kuraitis tuo susirūpinęs, ieškojo būdų šelerizmui pasipriešinti. Šią pasaulėžiūrinę nesantaiką dar sustiprino asmeniškai nesutikimai, žymia dalimi plaukią iš Tamošaičio ambiecinumo — neveltui mėgiamiausias jo slapyvardis buvo «Didžiulis». Šis ieškojo paramos pas liberalus, kurių pagalba jam (34 metų) 1923 m. ir pavyko gauti docento vietą Humanitarinių mokslų fakultete. Aišku, kad jis tada atsidūrė opozicijoje ne tik prieš Filosofijos skyriuje vyraujančią neotomizmą, bet ir prieš tą mokslo židinį iš viso. 1926 m. perversmas Tamošaičiui (37 metų) davė ir politines galimybes, kuriomis, Šmetonos dar asmeniškai remiamas, plačiai pasinaudojo ir pasidarė tautininkų ideologu.

Bet Kuraitis (42-57 metų), Filosofijos skyriaus gynėjas, kunigų mėnesinio žurnalo *Tiesos Kelias* redaktorius (1925-1940), Ateitininkų Federacijos dvasios vadas (1927-1940), nemanė Tamošaičiui užleisti kokias nors religines, filosofines ar šiaip kultūrines pozicijas. Savo oponentui vis aiškiau pasinešant politinio totalizmo bei vado kulto link, Kuraitis dar papildomai gynė Leono XIII puoselėjamą krikščionišką demokratiją. O Tamošaitis (40-49 metų), Humanitarinių mokslų fakulteto apologetas, tautininkų žurnalo *Vairas* redaktorius (1929-1938), Socialinių ir politinių mokslų instituto įkūrėjas bei vedėjas (1933-1940), tautininkiškų organizacijų steigėjas bei ideologas, sistemingai atakuodavo krikščionių lagerį. Galop (1938) jis atsistojo (49 metų) Visuomeninio darbo vadybos priešakyje, tuo tapdamas, tarsi, režimo propagandos ministru.

Šioje idėjų kovoje negalėjo likti abejingas šiaip visai nepolemiškas Šalkauskis. Nugalėdamas savo aversiją prieš tokią areną, jis (50 metų), jį išengė 1936 m., *Vairo* redaktoriui (47 metų) užpuolus jo globojamus *Naujosios Romuvos* bendradarbius. Šalkauskis tada rašė: «Man asmeniškai p. Iz. Tamošaitis nieko blogo nėra padaręs; bet kaip tik dėl to drąsiau kalbu apie tuos, kuriuos jis yra nuskriaudęs savo plunksna, ir apie tą kartumą, kurią jis yra įnešęs į mūsų visuomeninį gyvenimą»⁴⁶. Faktas, kad toks švelnus profesorius savo oponentui nebepripažįsta kunigo titulo, parodo, kaip anuomet katalikų vadai įvertino tautininkų ideologą ir režimo propagandistą.

⁴⁵ J. GIRNIUS, *Iz. Tamošaitis*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, 30 (1964), 325 psl.

⁴⁶ St. ŠALKAUSKIS, «*Vairo*» redaktoriaus diskvalifikacijos klausimu, žr. *Naujoji Romuva*, 1936 m. 31-32 nr., 605-606 psl.

Baigiant šiuos toli gražu nepilnus metmenis apie antrąją mūsų generaciją, reikėtų suvesti jos veikimo balansą ir statyti sau klausimą, ar šio balanso daviniai atitinka šios kartos pašaukimą? Bet kadangi dar per anksti duoti vertinantį atsakymą, pasitenkinsime pažymėję tas išorines sąlygas, kuriose ji turėjo darbuotis.

Tos kartos pradžioje užsiliepsnojo pirmasis pasaulinis karas ir jai baigiant veikti pasaulis ruošėsi antram. O tarp šių kruvinių rėmų ji išgyveno 1917 m. revoliuciją, nepriklausomybės atkovoimą, valstybės atstatymą, mokslo jėgų ruošimą svetur, jų įstaigų atkūrimą savame krašte, 1926 m. perversmą, iš to sekantį demokratiškos veiklos suvaržymą, Filosofijos skyriaus apkarpymą ir jo studentų diskriminaciją ir režimo nenorą baigusius skirti mokytojais, laikiną to skyriaus profesūros narių pažeminimą, atleidimą ir kalinimą, spaudos cenzūrą, katalikų privačių mokyklų suvalstybinimą, ateitininkų moksleivių sąjungos uždarymą, nepakankamą veikimo rėmimą iš kai kurių aukštųjų dvasiškių pusės ir t.t. Visa tai labai trukdė antros kartos veiklą ir neleido jai realizuoti žymios dalies savo planų.

Bet kad šitoji generacija iki galo nesulūžo, matyti iš jos pastangų paruošti naują elitą, naujos kartos kadrą. Šiuo atžvilgiu bene uoliausias buvo Kuraitis, nes jis savo ranką kišo, visai legaliai, ne tik į svetimas kišenes, bet ir į savąją, iš kurios, nei nemirkėiodamas, ištraukė visą šimtinę tūkstančių ir daugiau. Dėl jo altruistinio «nepotizmo» ir dėl kitų šaltinių, iš kurių skyrium minėtinas kun. Juozas Vailokaitis, senas friburgietis, kuris atsiliepdamas į Leono XIII enciklikas, iš savo (bei jo brolių) vedamų įmonių pelno leido apie 200 studentų į mokslus, buvo galima iš kaimo atvykusį neturtingą jaunimą paruošti trečios generacijos darbams. Neužmirštinas ir Dovydaitis, kuris savo namuose prie Ukmergės plento Kaune vieną aukštą užleido studentams. Vėliau ne vienas šios jo «įgulos» narių pasižymėjo savo darbais. Aplamai vien Šalkauskio dešimtmetyje, kuriame ateitininkai sendraugiai sumokėdavo tam tikrą «solidarumo mokestį» praeuglio naudai, vien iš pasauliečių užtinkame šiuos žymesnius stipendininkus, remiamus dar L. K. Mokslo Akademijos bei (režimo sutrukdyto veikti) Lietuvos Katalikų Universiteto: Vokietijoje — Damušį, Girnių, Ivinski, Maceiną, Matusevičiūtę, Pankauską, Šalį, prie kurių dar prisijungė Bonnoje savo lėšomis studijuojas Brazaitis. Austrijoje užtinkame Skrupskelį su Norušyte; Prancūzijoje — Dielininkaitį, Grinių, Keliuotį, Labanauskaitę, Vaičiulaitį; Italijoje — Šidlauskaitę.

Kadangi apie šitą žinomesnę praeuglį spietėsi dar eilė kitų mokslu užsidedusių jaunuolių, apie 1935 m. pasidaro aišku, kad trečioji karta jau *ante portas*.

CHRONOLOGINĖ LENTELE

ŽYMESNI PIRMOSIOS KARTOS ATSTOVAI ĮVYKIAI, LIEČIĄ ŠIUOS ATSTOVUS

Vysk. Motiejus Valančius (1801-1875)	
Kan. Jonas Balvočius (1842-1915)	
Kan. Silvestras Gimžauskas (1844-1897)	
Kun. Kazimieras Jaunius (1849-1908)	
Petras Kriaučiūnas (1850-1916)	1850 m. Valančius skiriamas Žemaičių vyskupu
Kun. Aleksandras Burba (1854-1898)	
Prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas (1860-1938)	
Vysk. Pranciškus Karevičius (1861-1945)	1861 m. Aleksandras II panaikino baudžiavą
Prel. Jonas Mačiulis-Maironis (1862-1932)	
	1863 m. sukilimas. Muravjovas skiriamas Vilniaus generalgubernatorium
Kun. Jonas Kuras (1864-1937)	1864 m. spaudos uždraudimas; vysk. Valančius perkeliamas į Kauną;
Kun. Antanas Staniukynas (1865-1918)	Ketteleris skelbia socialinę programą
Vysk. Justinas Staugaitis (1866-1943)	
Prel. Povilas Januševičius (1866-1948)	
Kan. Kazimieras Pakalniškis (1866-1933)	1866 m. Muravjovas atleidžiamas
Prel. Konstantinas Olšauskis (1867-1933)	
Prel. Pranciškus Urbanavičius (1868-1941)	
Kan. Juozas Tumas-Vaižgantas (1869-1933)	
Juozas Naujalis (1869-1934) ¹	
Kun. Antanas Kaupas (1870-1913)	
Kun. Motiejus Gustaitis (1870-1927)	
Kun. Jonas Žilius-Jonila (1870-1931)	
Arkivysk. Jurgis Matulaitis, M.I.C. (1871-1927)	

- Kun. Antanas Milukas (1871-1943)
 Kun. Julijonas Lindė-Dobilas (1872-1934)
 Kun. Jonas Totoraitis, M.I.C. (1872-1941)
 Vysk. Pranas Petras Būčys, M.I.C. (1872-1951)
 Prel. Kazimieras Šaulys (1872-1964)
 Kun. Antanas Alekna (1873-1930)
 Arkivysk. Juozapas Skvireckas (1873-1959)
 Prel. Juozas Laukaitis (1873-1952)
 Prel. Kazimieras Urbonavičius-Kmitas (1874-1952)
 Vysk. Kazimieras Paltarokas (1875-1958) 1875 m. miršta vysk. Valančius
 Kun. Simonas Šultė (1876-1920)
 Kun. Antanas Maliauskis (1877-1941)
 Kan. Paulius Dogelis (1877-1951)
 Prel. Aleksandras Grigaitis (1877-1955)
 Marija Pečkauskaitė (1878-1930) Popiežius Leonas XIII (1878-1903)

ŽYMESNI ANTROS KARTOS ATSTOVAI

ĮVYKIAI, LIEČIĄ ŠIUOS ATSTOVUS

- Teresė Kubilinskaitė (1879-1927) 1878 Leonas XIII
 1879 jo enciklika *Aeterni Patris*
 Kan. Fabijonas Kemešis (1879-1954)
 Sesuo Kazimiera Kaupaitė (1880-1940)
 Kun. Juozas Vailokaitis (1880-1953)
 Antanas Tumėnas (1880-1946)
 Kun. Vincas Bartuška (1881-1956) 1881 m. užmušamas liberalinės krypties caras Mikalojus II ;
 Kun. Nikodemus Raštutis (1881-1947) reakcionieriškas įpėdinis Aleksandras III
 1882-1906 m. D. J. Mercier profesoriauja Louvaino universitete
 Prel. Pranas Kuraitis (1883-1964) 1883 m. Paliulionis tampa Žemaičių vyskupu
 Kan. Mykolas Vaitkus (g. 1883)
 Kan. Antanas Steponaitis (1883-1964)

- Arkivysk. Mečislovas Reinys (1884-1953 †)
- Prel. Blažiejus Čėsnyš (1884-1944)
- Prel. Mykolas Krupavičius (1885-1970)
- Aleksandras Stulginskis (1885-1970)
- Kun. Vladas Jurgutis (1885-1966)
- Kun. Jonas J. Jakaitis, M.I.C. (1886-1965)
- Stasys Šalkauskis (1886-1941)
- Pranas Dovydaitis (1886-1942)
- Vysk. Vincentas Borisevičius (1887-1947)
- Emilija Spudaitė-Gvildienė (1887-1965)
- Eliziejus Draugelis (g. 1888)
- Kun. Izidorius Tamošaitis (1889-1943)
- 1889 m. Friburgo universiteto įkūrimas ;
- Apžvalgos* įsteigimas
- 1890 Albert Maria Weiss, apologetikos profesorius Friburge
- 1891 m. Leono XIII enciklika *Rerum Novarum*
- Leonas Bistras (1890-1971)
- Prel. Ignas Albavičius (1890-1970)
- Prel. Pranciškus Juras (g. 1891)
- Magdalena Draugelytė-Galdikienė (g. 1891)
- Leonardas Šimutis (g. 1892)
- Zigmas Starkus (1892-1944)
- Vytautas Endziulaitis (1893-1918)
- Klemensas Ruginis (g. 1893)
- Aleksandras Račkus (1893-1965)
- Kazys Pakštas (1893-1960)
- Kun. Kazimieras Matulaitis, M.I.C. (g. 1894)
- 1894 m. mirė Aleksandras III
- Kun. Vincas Mykolaitis-Putinas (1894-1967)
- Kun. Jonas Navickas, M.I.C. (1895-1941).
- Eduardas Turauskas (1896-1967)
- 1896 m. sustojoėjusi *Apžvalga* ; pradėjo eiti *Tėvynės Sargas*
- Kun. Stanislovas Gruodis, S. J. (g. 1896)
- Petras Karvelis (g. 1897)
- Bernardas Žukauskas (g. 1897)
- Veronika Bakšytė-Karvelienė (1898-1952)

- Česlovas Pakuckas (1898-1966)
 Domas Jasaitis (g. 1898)
 Balys Vitkus (g. 1898)
 Jonas Matulionis (g. 1898)
 Kun. Jonas Matusas (1899-1962)
 Alfredas Sennas (g. 1899)
 Pranas Vainauskas (g. 1899)
 Juozas Leimonas (1900-1963)
 Stefanija Paliulytė-Ladygienė
 (1901-1967)
 Jonas Rugis (1901-1968)
 Alicija Rugytė (g. 1902)
 Vincė Jonuškaitė-Leskaitienė
 (g. 1902)
 Stasys Lušys (g. 1903)
- 1903 m. mirė Leonas XIII ;
 Pijus X : *Omnia instaurare in Christo*
 1904 m. Spaudos gražinimas
 1905 m. Pirmoji revoliucija Rusijoje;
 Konstitucijos įvedimas

BIBLIOGRAFIJA

Svarbiausias šaltinis buvo autoriaus patyrimai Nepriklausomoje Lietuvoje tarp 1919 ir 1941 metų, nes jis tuomet asmeniškai pažinojo daugumą aprašomų asmenų. Antras šaltinis buvo dar gyvenančių pasisakymai, kuriuos skaitytojas ras tarp kabučių. Trečiuoju šaltiniu tarnavo enciklopedinio pobūdžio žinios bei dalis aprašomųjų veikalų, kiek jie šiuo laiku buvo prieinami. Kadangi bendros bibliografijos šiai temai dar nėra, čia minimi pagrindiniai leidiniai, kur galima rasti ir specialiąją literatūrą.

1. *Lietuviškoji Enciklopedija* : Aštuoni tomai išėję Kaune tarp 1933 ir 1940 m. Leido *Spaudos Fondas* kartu su L. K. Mokslo Akademija.

2. *Lietuvių Enciklopedija*, 36 tomai, išleisti tarp 1953 ir 1969 m. Bostone, Mass. (JAV).

3. *Suvažiavimo Darbai* (SD) : 6 tomai, išleisti L. K. Mokslo Akademijos Kaune (1933, 1936 ir 1939) ir Romoje (1961, 1964 ir 1969).

4. *Metraštinis* : 5 tomai, išleisti L. K. Mokslo Akademijos Romoje (1965, 1966, 1967, 1968 ir 1970 m.).

5. *Užgesę Žiburiai* : Surinkti A. Dambrausko-Jakšto ir L. K. Mokslo Akademijos išleisti (viename tome) Kaune 1930 m.

6. *Aidai* : Mėnesinis kultūros žurnalas, nuo 1944 m. leidžiamas Vokietijoje, nuo 1950 m. Lietuvos Pranciškonų Brooklyne, N. Y. (JAV).

7. *Draugo priedas Mokslas, Menas, Kultūra*, leidžiamas Chicagoj, Ill. (JAV).

8. Yla St., *Ateitininkų Vadovas*, Putnam, Conn., 1960 (su plačia bibliografija).

JUOZAS ERETAS

ZWEI LITAUISCHE GENERATIONEN IM DIENST DER CHRISTLICHEN KULTUR

EINE SOZIOLOGISCHE STUDIE

VON

Prof. Dr. J. ERETAS

Zusammenfassung

Ungefähr seit der Mitte des 19. Jahrhunderts, als zwischen 1850 und 1875 M. Valančius Bischof der Žemaiten war, entwickelte sich das nationale Bewusstsein der unter der Herrschaft der russischer Zaren befindlichen Litauer mit besonderer Kraft. Die Revolution von 1904-1905 und die Niederlage der Russen im Ersten Weltkrieg schwächten dann diese derart, dass die Litauer im Jahre 1918 ihre frühere Unabhängigkeit und Eigenstaatlichkeit wieder erkämpfen konnten. In der Folge entwickelten sie alle ihre Kräfte in einer solchen Masse, dass wir von einer grossen Zeit sprechen können, weshalb sie von Historikern schon einige Male dargestellt wurde. Da dabei die soziologische Seite wohl etwas zu kurz kam, reizte es den Verfasser dieser Studie, einmal ein Bild dieser Zeit nach den Erfordernissen dieser Methode zu entwerfen. Dabei ergab sich, dass zwei Generationen, eine bäuerliche und eine halbbäuerliche, entscheidend an der Entwicklung des Nationalgefühles sowie beim Wiedererrichten eines unabhängigen litauischen Staates und beim Schaffen einer eigenständigen christlichen Kultur beteiligt waren. Sie seien hier kurz skizziert.

1. Die erste Generation

DAS ABRÜCKEN VON DER ÖSTLICHEN WELT

(Ungefähr von 1890 bis zum Ersten Weltkrieg)

Die Führer dieser Generation setzten sich hauptsächlich aus katholischen Geistlichen zusammen, deren erstes Ziel es war, sich politisch vom russischen und religiös vom orthodoxen Osten zu lösen und sich dem römisch-lateinischen Westen anzuschliessen, dessen Geist sie vorab durch ihre Kirche vertraten. In diesem Bestreben können wir zwei Halbzeiten unterscheiden.

a. Die erste Halbzeit umfasst etwa die Periode zwischen der Gründung und des Eingehens der Zeitung *Tėvynės Sargas* (Beschützer der Heimat), d. h. die Jahre zwischen 1896 und der Revolution von 1904-1905. Diese Monatschrift wurde vom Geistlichen J. Tumas redigiert und war vom Gedanken getragen, das Nationalbewusstsein der Litauer zu stärken und sie für eine Kultur aus christlichem Geiste zu gewinnen. Wie alle anderen Druckschriften konnte auch diese durch das zaristische Verbot, das lateinische Alphabet zu verwenden (1864-1904), nur im Ausland gedruckt werden, von wo aus sie auf Schmuggelwegen hereingebracht wurden.

b. Die zweite Halbzeit begann ungefähr mit dem Jahr 1907, als der frühere Professor an der Geistlichen Akademie in St. Petersburg Al. Dambrauskas — Jakštas in Kaunas anfang, die Zeitschrift *Draugija* (Gesellschaft) herauszugeben, die sich bis in den Ersten Weltkrieg hinein halten konnte. Dieses Organ war in erster Linie für die aus dem Volk aufstrebende Intelligenz bestimmt, in der nun der Anteil der Laien immer grösser wurde, unter denen jetzt auch die Frau in Erscheinung trat. Durch die abendländisch orientierte *Draugija* wurde der Einfluss des Westens immer stärker. Die bedeutendste Arbeit dieser und der nächsten Generation war die Übersetzung der Heiligen Schrift ins Litauische durch Erzbischof J. Skvireckas.

Die erste Generation bemühte sich mit Hilfe der Litauer in Amerika (USA) auch um das Heranbilden von Nachfolgern. Da auch diese von den gleichen Idealen beseelt waren, war der Übergang reibungslos.

2. Die zweite Generation

DAS HINEINWACHSEN IN DIE WESTLICHE WELT

(Vom Ersten Weltkrieg bis 1936)

Durch die 1918 wiedergewonnene Freiheit wurde nun die Verbindung mit dem christlichen Abendland direkt und eng, so dass jetzt noch mehr Jungakademiker in Freiburg (Schweiz) und in Louvain (Belgien) studieren konnten, zu denen sich noch Ordensfrauen gesellten, die sich meistens bei den Schwestern von Ingenbohl (Schweiz) ausbildeten. Beide Geschlechter hatten die gleichen Leitbilder: im Geistigen die Enzyklika *Aeterni Patris* 1879 und im Sozialen die von 1891: *Rerum Novarum*, beide von Leo XIII. Auch diese Generation kennt zwei Halbzeiten.

a. Die erste Halbzeit erstreckt sich ungefähr von 1917 bis 1926. Da galt es nach dem Grundsatz *primum vivere* zuerst einmal das staatliche und kirchliche Leben nach westlichem Vorbild zu gestalten, wobei auch hier zwei Geistliche die führenden Kräfte waren; auf dem staatlichem Gebiet M. Krupavičius und auf dem kirchlichen Erzbischof J. Matulaitis.

b. Die zweite Halbzeit begann Ende 1926, als die Nationalisten die christlichen Demokraten aus dem öffentlichen Leben verdrängten. Darauf konzentrierte sich die katholische Intelligenz auf das Religiöse und Kulturelle, wobei nun meist Laien die Führung übernahmen. Die Rechristianisierung der Wissenschaft, die der Universalgelehrte Pr. Dovydaitis schon vor dem Ersten Weltkrieg angestrebt hatte, wurde nun (*deinde philosophari*) durch neue Kräfte vertieft. Dabei zeichnete sich vor allem St. Šalkauskis aus, der die Bestimmung der Litauer *sur les confins de deux mondes* in einer Synthese des Östlichen mit dem Westlichen sah.

Die Rolle von Freiburg übernahm jetzt hauptsächlich die Philosophische Abteilung der 1922 in Kaunas gegründeten Staatsuniversität sowie die gleichzeitig entstandene Wissenschaftsakademie der Katholiken Litauens, die beide in das wissenschaftliche Leben des Weltkatholizismus hineinwuchsen. Das taten die führenden Gelehrten u. a. dadurch, dass sie die im eigenen Lande ausgebildeten Nachwuchskräfte zum Spezialstudium in den Westen schickten und hernach an die eigenen Lehranstalten beriefen, womit sich auch diesmal der Übergang zur neuen Generation fast ohne Konflikte vollzog.

Dieser Übergang wurde äusserlich gekennzeichnet durch die 1936 erfolgte Gründung der neuzeitlichen Tageszeitung *XX Amžius* (Das 20. Jahrhundert) und der Zeitschrift *Naujoji Romuva*, womit sich die geistig führende Jugend die publizistische Grundlage schuf, die ihr kulturelles Schaffen über das Akademische hinaus auch ins Leben trug. Dabei fand sie am Verband der katholischen Jugend *Ateitis* (Die Zukunft) einen festen Rückhalt. Die dritte Generation war geboren.

DR. KLAUS FISCHER
ARCHIV